

Synnøve Aarseth Barder

Storstreiken i 1921

Innledning

I 1921 gikk LO til stormobilisering mot arbeidskjøperne. 120 000 organiserte arbeidere, nesten samtlige av landsorganisasjonens medlemmer, ble tatt ut i streik, den mest omfattende kampen arbeiderbevegelsen i Norge til da hadde ført. Streiken varte i vel to uker, fra 26. mai til 10. juni, og den endte med delvis nederlag for arbeiderklassen.

I denne artikkelen¹ er siktemålet å beskrive og kartlegge «den nye retnings» holdning til og politikk i forbindelse med streiken.

«Den nye retning», som hadde vunnet fram etter flere års opposisjonsvirksomhet innen parti og fagbevegelse, gikk inn for å skape en revolusjonær fagbevegelse bl. a. ved å utvide og skjerpe de faglige kamper. Storstreiken var den første alvorlige «prøve» den nye faglige ledelsen kom til å stå overfor. Streiken gir dermed en anledning til å studere hva «den nye retning» sto for ideologisk sett.²

Foruten å se streiken på bakgrunn av «den nye retnings» krav om revolusjonering av fagbevegelsen, vil jeg ta opp de forhold som ellers virket inn på utformingen av ledelsens politikk i forbindelse med streiken. Opplegget av streiken ble til i krysningpunktet mellom ulike grupperes syn og interesser: Den faglige ledelsen ble utsatt for press fra medlemmene. I LO's representantskap gjorde «den gamle retning» eller reformistene seg fortsatt sterkt gjeldende. Dessuten oppsto det strid *innen* «den nye retning», mellom Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet. Denne striden vil særlig bli behandlet i artikkelen i tilknytning til spørsmålet om hvilke perspektiver de forskjellige innen «den nye retning» hadde på streiken.

Når det gjelder historikernes vurdering av de nye ledernes perspektiver, synes det å være to hovedoppfatninger: Den ene, representert ved Berge Furre³ og Jorunn Bjørgum,⁴ går ut på at lederne iverksatte en tradisjonell streik og ikke

hadde tanke på revolusjonær kamp. Den andre, representert ved Edvard Bull⁵ og særlig Hans Fredrik Dahl,⁶ går ut på at streiken ble iverksatt under revolusjonære perspektiver.

Den umiddelbare og ytre bakgrunn for streiken

Årene etter krigen hadde vært gode år for norsk økonomi. I 1920 kom konjunkturomslaget, og i løpet av kort tid var store deler av næringslivet preget av økonomisk krise. Etterspørselen gikk tilbake, og produsentene ble sittende med store overskuddslager. Disse svarte i første omgang med å innskrenke eller stanse produksjonen. Det fikk følger som særlig rammet arbeiderklassen hardt: Levekostnadene ble holdt oppe på et høyt nivå,⁷ og tusener av arbeidere ble gående ledige⁸ eller arbeidet på innskrenket tid. Fagbevegelsen merket krisen i form av stadig synkende medlemstall⁹ og en sterkt svekket økonomi.¹⁰

På denne bakgrunn fant arbeidskjøperne tiden inne til å rette kraftige angrep mot arbeidernes lønninger. Tariffavtaler for nærmere 50 tusen arbeidere ble sagt opp utover i 1921, og krav om øyeblikkelig lønnsnedslag på opptil 33% med adgang til ytterligere 25% reduksjon fra 1. okt. (en såkalt sikkerhetsventil) ble satt fram.

Sjøfolkene var en av de første gruppene som kom ut i forhandlinger, og det var på bakgrunn av disse situasjonen tilspisset seg. Sjøfolkene avviste forslag til nye tariffes som riksmeklingsmannen la fram og varslet i stedet streik fra 8. mai. Det ble besluttet at transportarbeiderne skulle tas ut i sympatistreik.

Beslutningen fattes

Hvordan skulle arbeiderklassen møte arbeidskjøpernes offensiv? Den faglige ledelsen diskuterte saken i flere møter. 9. mai vedtok LO's representantskap med stort flertall (82 av 95 stemmer) og etter sekretariatets enstemmige innstilling å erklære storstreik fra 26. mai til støtte for sjøfolkene. Bare mindre arbeidsgrupper, blant dem de offentlige funksjonærene, skulle unntas fra streikeoppbudet. Selve storstreiken skulle føres uten streikebidrag.

Hvorfor valgte ledelsen å gå til stormobilisering? Og hvorfor valgte man stormobilisering i form av storstreik og ikke generalstreik?

Angående det første spørsmålet skal vi her peke på visse forhold. For det første var det rent praktiske hensyn som tilsa storkamp. Streik innen transportsektoren (sjøfart, havnearbeidere) ville uansett føre til stans i store deler av næringslivet. For det andre ville en storkamp være en bedre utnyttelse av fagbevegelsens kampkraft enn langvarige konflikter innen de enkelte fag. Skulle slike isolerte konflikter bringe seier, krevdes utholdenhet over tid både psykisk og økonomisk. Under de rådende forhold var det arbeidskjøperne som ville tjene på langtrukne konflikter. En storkamp derimot, ville, på tross av krisen, kunne ramme økonomisk p.g.a. omfanget. Dessuten ville en storkamp bety et større moralsk press både på arbeidskjøperne og myndighetene.

Men selve hovedargumentet for storkamp lå på et annet plan. Det dreide seg om de *indre* forhold i arbeiderbevegelsen og hadde sammenheng med den utvikling som hadde funnet sted innen arbeiderbevegelsen de siste årene og månedene. Spesielt skal nevnes to forhold: For det første hadde «den nye retning» særlige forpliktelser overfor medlemmene etter at den hadde overtatt ledelsen i parti og fagbevegelse og etter at den hadde fått vedtatt Moskvatesene på DNA's landsmøte i mars 1921. Den voldsomme medlemsøkningen de siste årene¹¹ og medlemmenes oppslutning om tesene¹² måtte ytterligere forsterke presset på de nye lederne idet det understreket medlemmenes forventninger. For det andre hadde lederne et behov for å gjenopprette tilliten både til seg selv og organisasjonen etter jernbanestreiken.

Etter lederskiftet hadde Fagopposisjonen fått flertall i sekretariatet. Fagopposisjonen ville, slik det kom til uttrykk i programmet,¹³ at fagbevegelsen skulle bli en revolusjonær kamporganisasjon med den overordnede målsetting å «omskape samfunnsforholdene». Dette skulle skje ved at arbeiderne skaffet seg direkte kontroll over eller overtok produksjonen. For å nå dette måtte fagbevegelsen føre en annen og mer «aggressiv» politikk overfor arbeidskjøperne. Nye kampmidler måtte tas i bruk: arbeiderne måtte gå til «*direkte aktion*» på de enkelte arbeidsplasser og streiker utvides til «faglige generalkamper og sympatistreiker», m.a.o. *revolusjonær masseaksjon*.

Kongressen i 1920 hadde i realiteten fattet vedtak som innebar at Fagopposisjonens målsettinger ble programfestet.

Videre hadde kongressen knesatt prinsippet om masseaksjon i den faglige kampen.

Utover høsten 1920 og fram til DNA's landsmøte i mars 1921 kom så tesedebatten i norsk arbeiderbevegelse. Moskvotesene bygde på den forutsetning at man var inne i «borgerkrigstidens epoke».¹⁴ Uten å gå inn på enkeltpunkter i tesedebatten kan vi slå fast *ett* resultat av den som er viktig i vår sammenheng: Oppfatningen om at man var inne i «borgerkrigstidens epoke» og at dette krevde en offensiv og revolusjonær politikk fra arbeiderklassens side, ble holdt ved like utover i 1921, til tross for at den økonomiske situasjon og arbeiderbevegelsens stilling var vesentlig endret i forhold til den situasjon som rådet da Moskvotesene var blitt vedtatt på Kominterns 2. kongress i 1920.

At tesedebatten her hjemme i tillegg førte til partisplittelse i det framtreddende folk innen «den gamle retning» brøt med DNA,¹⁵ gjorde det desto mer nødvendig for de nye lederne *utad* klart å ta standpunkt *for* tesene og dermed de forutsetninger tesene bygde på.

Foruten de forpliktelser lederskiftet og vedtakelsen av tesene innebar, hadde organisasjonen og de nye lederne behov for en «moralisk seier» for å gjenopprette tilliten etter jernbanestreiken. Den var blitt ført som en isolert konflikt til tross for flere krav om utvidelse til generalstreik, bl. a. fra Klassekampen, Ungdomsforbundets organisasjoner, og fra samorganisasjonen i Kristiania. Etter at jernbanestreiken endte med nederlag, ble den faglige ledelsen utsatt for kraftig kritikk, særlig fra Klassekampen.

Sett på denne bakgrunn var stormobilisering i forbindelse med sjømannstreiken den eneste brukbare framgangslinje for ledelsen hvis den fortsatt skulle ha medlemmenes tillit og samtidig unngå en ny og opprivende strid innen arbeiderbevegelsen.

Forklaringen ovenfor på storstreikvedtaket tar sitt utgangspunkt i «den nye retnings» programfestede forpliktelser til å føre en offensiv politikk. Imidlertid reiser dette et spørsmål om hvorfor oppslutningen om storstreik ble så stor i LO's representantskap. Sekretariatet som enstemmig hadde innstillet på storstreik, hadde et flertall fra «den nye retning», men representantskapet var i langt større grad dominert av «den gamle retning». Det nøyaktige styrkeforholdet mellom «den gamle» og «den nye retning» i representantskapet kjenner vi ikke. Tranmæl omtalte imidlertid representantskapet slik (S-D 9/8): «... et repræsentantskap hvor kommunisterne endnu ikke er i flertal.» Representant-

ene til representantskapet synes i stor grad å ha blitt valgt blant forbundenes tillitsmenn. Bare to forbund, Jern- og Metallarbeiderforbundet og Arbeidsmannsforbundet, hadde fått ny ledelse som ledd i et skifte fra «gammel» til «ny» retning. Dermed skulle man kunne anta at «den gamle retning» var sterkt representert. Spørsmålet om oppslutningen er videre aktuelt fordi det hersket en utbredt skepsis og usikkerhet hos svært mange m.h.t. utfallet av en storkamp. Forklaringen på reformistenes oppslutning synes for det første å være hensynet til organisasjonen. Slik forholdene var, krevde store og aktive medlemsgrupper at fagbevegelsen skulle handle i overensstemmelse med «den nye retning» agitasjon. For det andre kan selve avgjørelsesprosessen ha hatt en innvirkning på utfallet. En enstemmig innstilling fra sekretariatet og en aktiv deltakelse fra sekretariatsmedlemmenes side i selve debatten i representantskapet kan neppe ha unngått å gjøre sin virkning på de usikre og tvilende.¹⁶ For det tredje kan det synes som sekretariatet var villig til å komme høyrefløyen i møte for å oppnå størst mulig *samling* om det vedtak som skulle fattes, og at spørsmålet om hvilken *form* stormobiliseringen skulle ha, storstreik eller generalstreik, ble avgjort bl. a. ut fra hensynet til høyrefløyen i den faglige ledelsen.

Storstreik — generalstreik

Spørsmålet om stormobiliseringens form ble bare i liten grad berørt i den utvidete faglige ledelse. I fellesmøtet 3. mai ble ordet generalstreik overhodet ikke nevnt, spørsmålet var *for* eller *mot* stormobilisering. I representantskapsmøtet 9. mai fremmet Peder Furubotn (Bergen) forslag om generalstreik. Forslaget fikk 17 stemmer. Spørsmålet var trolig ikke så uten interesse som debatten kunne tyde på. I sekretariatet ble saken tydeligvis drøftet i møtene 26. og 29. april. Sekretariatet samlet seg om en framgangslinje som gikk ut på å erklære «faglig generalstreik», og i den forbindelse reise krav om «arbeidsløshetens bekjæmpelse, først og fremst ved kontroll med bedrifterne», dessuten krav om en bevilgning på minst 50 mill. kroner til de arbeidsløse. De politiske kravene som her ble foreslått, kom til å bli stående i sekretariatets endelige innstilling, og de synes å ha blitt allment akseptert i den øvrige faglige ledelse som nødvendige. Når vi nedenfor skal vurdere de fremste ledernes perspektiver på den kommende storkampen, vil disse kravene stå sentralt. Her skal vi se på spørsmålet storstreik kontra generalstreik.

Innebar uttrykket «faglig generalstreik» noe annet enn «storstreik» eller var det kun en tilfeldig veksling mellom to ord som man ellers ga samme innhold? Her er det vanskelig å gi noe sikkert svar, til det er kildematerialet for dårlig. Det synes imidlertid klart at ledere innen «den nye retning» i *prinsippet* tillia de to begrepene forskjellig meningsinnhold. Tranmæl ga selv følgende definisjon (S-D 14/7):¹⁷

«Som storstreik betegner man en omfattende sympati-streik eller storkamp, som i første række har faglig-økonomiske formaal og som iverksættes paa samme maate som en regulær faglig kamp. En generalstreik særkjendes som regel ved, at den har et mere revolutionært indhold eller formaal og at aktionen, som er omfattende — generel — iverksættes uten noget egentlig varsel.»

Klassekampens syn var tydeligvis på linje med Tranmæls; de kom til å se på den erklærte storstreik som en faglig og «reformistisk» kampform, kjennetegnet nettopp ved det lange varslet (16 dager) og unntakelsen av visse grupper (offentlige funksjonærer). Generalstreiken som de selv fremmet krav om, ble derimot vurdert som et revolusjonært kamp-middel.

Visse ting kan tyde på at sekretariatet med «faglig generalstreik» tenkte seg en streik som også skulle omfatte de offentlige funksjonærer. Argumentene mot å ta spesielt jernbanefolkene ut i streik synes først å ha blitt framlagt i fellesmøtet 3. mai. (Jernbaneforbundets formann var medlem av sekretariatet, men han var ikke til stede på møtene 26. og 29. april).

Også ønsket hos den faglige ledelsen om å unngå en ny opprivende strid innen «den nye retning» kan tyde på at sekretariatet med «faglig generalstreik» tenkte på en mer omfattende streik enn storstreik. I forbindelse med jernbanestreiken hadde Alfred Madsen gitt uttrykk for at spørsmålet om generalstreik burde ha vært vurdert slik at organisasjonene og arbeiderpressen hadde unngått å bli «kompromittert ved de gjentagne rop paa generalstreik som ikke blev noget av.»¹⁸ At «ropene» på generalstreik ville komme nå i forbindelse med sjømannsstreiken, måtte sekretariatet gå ut fra. På denne bakgrunn synes det ikke urimelig å anta at sekretariatet fra først av var villig til å komme venstrefløyen i møte og dermed gå inn for en streik som iallfall m.h.t. *omfang* kunne betegnes som generalstreik.

På den annen side er det mer tvilsomt om sekretariatet var innstilt på en politisk og revolusjonær generalstreiklinje lik den Klassekampen kom til å forfekte (se nedenfor); tilføyelsen av ordet «faglig» foran generalstreik svekker jo også inntrykket av at det skulle være en politisk streik. Og var sekretariatet selv ikke altfor innstilt på en politisk og revolusjonær generalstreik, må møtet med de faglige tillitsmenn 3. mai i tillegg kraftig ha understreket problemene med en slik linje. For det første kom det altså fram på møtet at jernbanefolkene syntes lite villige til å gå ut i en «ulovlig» streik. (Offentlige funksjonærer hadde 3 måneders oppsigelsestid).

For det andre var det ingen «revolusjonær» stemning å spore blant forbundenes tillitsmenn, derimot var det et betydelig mindretall som gikk mot eller var skeptisk til en hver form for storkamp,¹⁹ blant dem en av de ledende innen det sosialdemokratiske partiet.²⁰ Å trumfe gjennom et generalstreikvedtak med de «revolusjonære» assosiasjoner som knyttet seg til begrepet generalstreik, ville innebære, slik sekretariatet så det, en trusel mot fagbevegelsens enhet (Tranmæl i S-D 14/7) og en trusel mot det nære samarbeidet mellom LO og DNA.²¹ I alle fall var et generalstreikforslag fra sekretariatet lite egnet til å *samle* den faglige ledelsen.

På denne bakgrunn må forslaget om storstreik som sekretariatet la fram for representantskapet 9. mai, ses som et kompromiss.

Ledelsens perspektiver på streiken

Hvis det i uttrykket «faglig generalstreik» lå at sekretariatet fra først av hadde ment også å ta med gruppen offentlige funksjonærer, må sekretariatet i tillegg ha vært villig til å ta med de revolusjonære assosiasjoner som knyttet seg til generalstreikbegrepet.

Enkelte ting tyder imidlertid på at Lian ikke har vært noen generalstreiktilhenger. Han ønsket å se den forestående kampen *kun* som en faglig-økonomisk og defensiv streik, og han advarte mot å gjøre streikens avblåsning avhengig av de politiske kravene om arbeid eller underhold. I fellesmøtet 3. mai sa Lian at det var «at foretrekke at der fattes en generell beslutning om almindelig storkonflikt. Men vi maa ikke gjøre denne konflikt til en politisk kamp. Kampens avblåsning maa ikke gjøres avhengig av de stillede krav om bedriftskontrol, bevilgning etc.» Lian uttalte seg på

lignende vis under et demonstrasjonsmøte i Kristiania 7. juni, dvs. *under* selve streiken. (Gjengitt i S-D 8/6-21). Det kan se ut til at Lian på dette grunnlag var motstander av generalstreiklinjen.

Når Lian likevel gikk inn for storkamp i forbindelse med sjømannsstreiken, var dette utvilsomt resultat av et press fra medlemmenes side og hensynet til organisasjonen. Ut fra dette har Lian sett at en storkamp var uunngåelig. Vi må også regne med at Lian, som den organisasjonsmann han var, var villig til å innordne seg flertallet i sekretariatet og utad gå inn for flertallets linje. Men Lian ga klart uttrykk for at han ikke hadde noen særlig tro på en slik streik i den eksisterende situasjon.²² Lians syn kan vel oppsummeres på følgende måte: Storkampen var nødvendig, men ikke ønskelig.

Lians manglende tro på streiken synes å ha hatt sammenheng med konjunktorene og de vanskeligheter arbeiderbevegelsen var kommet i p.g.a. krisen. Hvilken innvirkning hadde krisen på de nye og «revolusjonære» lederne i fagbevegelsen, og hvilke perspektiver hadde disse på den forestående kampen? Var Lians faglig-økonomiske og defensive linje enerådende også blant «den nye retnings» representanter, eller hadde de, i motsetning til Lian, fortsatt tro på en offensiv taktikk på tross av krisen? Hvilken taktikk ble det i såfall lagt opp til?

Av flere grunner vil hovedvekten bli lagt på Tranmæl og hans holdning til kampen. Selve kildematerialet gjør det naturlig å konsentrere seg om Tranmæl.²³ I tillegg var Tranmæl en sentral person innen arbeiderbevegelsen og hadde i den tid Fagopposisjonen hadde eksistert, vært en av de fremste ledere der. Det vil derfor være av særlig interesse å vurdere Tranmæls syn på streiken ut fra Tranmæls og Fagopposisjonens ideologi. Dessuten kom Tranmæl til å stå sentralt i den striden som fulgte i arbeiderbevegelsen omkring storstreiken, en strid der hovedfronten gikk innen selve «den nye retning», mellom Tranmæl/Social-Demokraten på den ene siden og Eugéne Olaussen/Klassekampen på den andre.

Om sekretariatets medlemmer fra først av hadde vært innstilt på en mer omfattende streik enn storstreik, en «faglig generalstreik», må de trolig ha gått inn for en slik framgangslinje for å imøtekomme forventede krav fra medlemmene og Ungdomsforbundet og ikke fordi de *selv* hadde så stor tro på en generalstreiks muligheter til å bringe økonomisk seier. Troen på en storstreiks muligheter til å hindre

lønnsnedslag, var ikke særlig stor. Bare to sekretariatsmedlemmer, Knut Eng og Hans Aas, uttalte seg optimistisk om storkampen, mens Tranmæl, Volan og Halvard Olsen ga uttrykk for skepsis m.h.t. en storstreiks muligheter til å forhindre lønnsnedslag.

Ut fra denne manglende tiltro til en *storstreiks* muligheter til å gi økonomisk seier, må vi kunne anta at ledelsen ville satt mer inn på å få vedtatt generalstreik dersom man hadde trodd at *den* i motsetning til storstreik, ville kunne gi et seierrikt resultat i kampen mot arbeidskjøperne. Et nederlag i en slik storkamp ville være en belastning både for ledelsen og organisasjonen, en belastning ledelsen rimeligvis ville prøve å unngå dersom den så muligheten for det.

Var den forbeholdne tro på generalstreiken som vi her aner, et uttrykk for at den nye ledelsen vurderte krisetider som lite egnet til å føre offensiv og revolusjonær kamp ved å anvende masseaksjon? Eller kunne masseaksjonen, slik de nye lederne så det, anvendes langs andre linjer enn generalstreik?

Som vi skal se kom Olaussen i Klassekampen til å anklage den nye ledelsen og i særdeleshet Tranmæl for å ha sviktet sine revolusjonære forpliktelser i og med at man ikke hadde gått til generalstreik. Ifølge Olaussen sto Tranmæl for samme «reformistiske» politikk som Lian.²⁴

En *samlet*²⁵ vurdering av det Tranmæl skrev og uttalte før streiken gir et annet bilde av Tranmæls holdning til og syn på streiken enn det Olaussen presenterte. Det framgår av en slik samlet vurdering at Tranmæl sto på en helt annen linje enn Lians faglig-økonomiske og *defensive*. Det ser ut til at Tranmæl både håpet og trodde at den forestående storkamp skulle kunne utvikle seg til en offensiv og «revolusjonær» kamp, dvs. revolusjonær i Fagopposisjonens betydning av ordet (se nedenfor), ved at arbeiderne gikk til direkte aksjon på de enkelte arbeidsplasser. Tranmæl på sin side agiterte for at en slik utvikling skulle finne sted.

I debatten i den faglige ledelsen understreket Tranmæl betydningen av de politiske kravene og særlig kravet om bedriftskontroll, i motsetning til Lian som ønsket å svekke den politiserende virkning kravene kunne ha på streiken. Hvorfor la Tranmæl slik vekt på kravet om bedriftskontroll?

Mens Lian tydeligvis så den forestående kampen som uunngåelig, men lite ønskelig, synes Tranmæl å ha stilt seg langt mer positiv til kampen; ikke fordi han hadde så stor tro på at en storstreik ville kunne forhindre lønnsnedslag, men fordi kampen for det første ville ha en gunstig innvirkning

på fagbevegelsen. Den forestående kamp ville tjene som en *indre offensiv*, noe som etter Tranmæls mening var høyst påkrevet. For det andre ser det ut til at Tranmæl også har trodd at kampen kunne utvikle seg til en offensiv kamp, en *ytre offensiv*, rettet mot arbeidskjøperne og dermed på lengre sikt mot selve det politiske system.²⁶ Vi skal her se på hvert av punktene etter tur.

Storstreiken som en indre offensiv

Tranmæl var ved flere anledninger kommet inn på at han ikke var fornøyd med den utviklingen som pågikk innen fagbevegelsen. «Dvaskhet og passivitet» var i ferd med å spre seg i rekkene. (S-D 11.5.). Fagopposisjonens kamp for en revolusjonering av fagbevegelsen hadde etter Tranmæls mening satt få spor etter seg. Lederne var riktignok for en del skiftet ut, og radikale beslutninger var vedtatt, men ellers var både organisasjonsformen og kampmetodene stort sett uforandret. På denne bakgrunnen så Tranmæl behovet for «å reise fagopposisjonen til nytt liv.»²⁷

Noe som ytterligere må ha understreket for Tranmæl den negative utviklingen fagbevegelsen var oppe i, var selve medlemsutviklingen.²⁸ For en som betraktet fagbevegelsen som «*det organisatoriske uttrykket for arbeiderklassen*»²⁹ eller, «livsnerven i arbeiderbevegelsen» som det het i Fagopposisjonens programskrift, måtte det stadig synkende medlems-tallet være et alvorlig varsel, ikke minst på bakgrunn av den voldsomme økningen som hadde gått forut, og som av Fagopposisjonen var tatt som «bevis» på at arbeiderne sluttet opp om den nye og radikale ledelsen.

I den aktuelle situasjon hadde Tranmæl tydeligvis forventninger til den forestående kampen, noe som hang sammen med «den nye retnings» syn på *kampen som revolusjonerende faktor*. Det hadde jo nettopp vært som ledd i en revolusjonering av fagbevegelsen at Fagopposisjonen hadde krevd at kampmidlene måtte forfleres. Selve den revolusjonære kraft «som ulmer paa bunden hos en undertrykt klasse»,³⁰ skulle utløses under kampen og arbeiderne modnes til overtakelse av samfunnsmakten.

Nettopp *fraværet* av kamper de siste årene så Tranmæl som én årsak til passiviteten blant de fagorganiserte.³¹ Dessuten hadde voldgiftslovgivningen og de gode konjunktorene *sin* del av skylden for stillstanden i den faglige virksomhet. Organisasjonen hadde ikke fått «prøvet kræfter» og arbei-

derne hadde oppnådd «ganske betraktelige lønsforbedringer... uten nogen egentlige anstrængelser eller kamp.» (S-D 11.7.) Ut fra et slikt syn ønsket Tranmæl den forestående kamp velkommen i håp om at nye og bedre tider skulle oppstå for fagbevegelsen.

Kravet om bedriftskontroll kan ses i sammenheng med denne indre offensiv. I Social-Demokratens lederspalter kom Tranmæl med en oppfordring til arbeiderne om å ta «de nye kamporganene», bedriftsrådene, i bruk, og om nødvendig gå til «ekspropriation av bedrifter» for å framtvinge bedriftskontroll (S-D 11.5.). Selv om hovedhensikten med oppfordringen synes å ha vært et ønske om å utvikle streiken i mer offensiv og «revolusjonær» retning, ville en «bivirkning» være — dersom oppfordringen ble fulgt — den revolusjonerende virkning en slik kampform ville ha. Tranmæl/Fagopposisjonen så som sagt kampen som det beste middel til å revolusjonere arbeiderne. Alle kampformer var imidlertid ikke like egnet. «De korslagte armers» streik kunne være bra til sitt bruk, men streik alene ble betraktet som en passiv kampform.³² For virkelig å revolusjonere arbeiderklassen trengtes aktive våpen, som «direkte aksjon», arbeidernes egen kamp på den enkelte arbeidsplass. Nettopp en slik kampform ville «stimulere den enkelte arbeiders kamplyst, initiativ, handlekraft og ansvarsfølelse...»³³ m.a.o. radikaliserer arbeiderne slik Tranmæl hadde påpekt nødvendigheten av.

Storstreiken som en ytre offensiv

Men kravet om bedriftskontroll synes også å ha vært et utgangspunkt for Tranmæl til å prøve å føre streiken i en mer offensiv og «revolusjonær» retning, en ytre offensiv, rettet mot arbeidskjøperne.

Kravet om «effektiv industriell kontrol» ble formelt reist overfor statsmyndighetene. Men Tranmæl har lagt mer i kravet enn en bønn til myndighetene om hjelp i krisetider. Kravet var, i følge Tranmæl, ikke bare et ytre spørsmål, det var like mye et «indre organisasjonsspørsmål». (S-D 11.5.) Bedriftsråd eller arbeiderutvalg måtte gjøres så bevisste og handlekraftige at de «paa egen haand kan gaa til ekspropriation av bedrifter.» Hvorvidt dette ville lykkes, avhang av det revolusjonære innhold *arbeiderne selv* ga sine nye kamporganer (S-D 11.5.). Det var *arbeiderne* som etter Tranmæls mening måtte tvinge fram bedriftskontroll ved å gå til aksjon på de enkelte arbeidsplasser.

Tranmæls oppfordring til arbeiderne om eventuelt å gå til ekspropriasjon av bedrifter, reiser flere spørsmål. Hva var bakgrunnen for at Tranmæl nå vurderte tiden moden for å komme med en slik oppfordring? Hvordan hadde Tranmæl tenkt seg at kontrollen skulle skje? Skulle arbeiderne ved sine eventuelle aksjoner tvinge *myndighetene* til å føre kontroll med bedriftsstansningene eller skulle arbeiderne *selv* skaffe seg kontrollen? Skulle kontrollen være midlertidig, dvs. så lenge krisen varte, eller tok Tranmæl sikte på å oppnå en *varig* styrkelse av arbeidernes stilling på den enkelte arbeidsplass?

Hvis Tranmæl hadde tenkt seg at arbeiderne skulle skaffe seg *selv* en varig rett til kontroll med innskrenkninger og oppsigelser, må dette ses som et klart sosialiseringstiltak fra Tranmæls side og et forsøk på å begynne å realisere Fagopposisjonens og den siste LO-kongressens målsetting om arbeidernes kontroll over produksjon og omsetning.

La oss se nærmere på de spørsmål som her er stilt; først bakgrunnen for at Tranmæl anså tiden moden for å oppfordre arbeiderne til eventuelt å gå til ekspropriasjon av bedrifter. Flere forhold synes å ha medvirket: Tranmæls egen reaksjon på krisen, press fra arbeiderne og press fra venstrefløyen.

De faktorer som reformistene la vekt på når de vurderte fagbevegelsens kampevne: økonomi, medlemstall og konjunkturer, ble selvsagt tillagt betydning også av «den nye retning», men i tillegg la de «revolusjonære» særlig vekt på arbeiderklassens egen revolusjonære vilje og kraft i kampen for det sosialistiske samfunn. Et viktig spørsmål for de nye lederne etter at krisen var et faktum, måtte være om den svekket eller skjerpet arbeidernes vilje til å kjempe for revolusjonære mål.

Allerede før storstreiken synes «den nye retning» å ha blitt splittet på dette spørsmålet. Sentrale fagopposisjonsfolk som Halvard Olsen og Halfdan Jønsson var lite lystne på stor-kamp, ja, Jønsson var en av de ivrigste motstanderne innen den faglige ledelsen; han henviste nettopp til den manglende kampvilje blant medlemmene som følge av arbeidsledighet og krise.³⁴

Det var særlig ytterfløyen som i Klassekampen klarest ga uttrykk for at krisen virket i skjerpene retning. Når Tranmæl på sin side fant tiden moden for aktiv kamp for bedriftskontroll, antyder det at Tranmæl sto nærmere Klassekampens syn, og at Tranmæl håpet og trodde at krisen virket radikaliserende på arbeiderne i den forstand at de ville innse

at de bare hadde seg selv og sin egen kampevne å stole på om de skulle ha håp om å endre forholdene.

I månedene før streiken (januar—mai) hadde LO dessuten mottatt en del skriv (17)³⁵ som viste at forholdsvis tallrike grupper, både av arbeidsløse og av arbeidere med arbeid, nå var innstilt på å gå til aksjon; i flere tilfeller ble det spesielt tatt til orde for handling i form av bedriftsbesettelser. Det framgår klart at det var selve krisen og den truende arbeidsledigheten som lå til grunn for ønsket om handling.

Bak enkelte av skrivene sto det *organiserte* grupper av arbeidsledige. En slik organisering vitnet om vilje til handling. Samtidig innebar trolig det at de arbeidsløse fant det nødvendig å organisere seg spesielt, et økt press på den faglige ledelsen om å foreta seg noe for å vise at fagorganisasjonen var villig til å kjempe de arbeidsløses sak og ikke bare kjempe for lønningene til de som hadde arbeid.

Også venstrefløyen øvet et tilsvarende press gjennom Klassekampen, og Olaussen stilte krav til ledelsen om handling som bevis på at det virkelig hadde funnet sted et lederskifte. (Kl.k. 7.5.) Det var på denne bakgrunn Tranmæl fant tiden inne til å oppfordre til eventuelt å gå til bedrifts-ekspropriasjon for å tvinge gjennom bedriftskontroll.

Dette fører oss over på det andre spørsmålet vi stilte: Hva slags kontroll mente Tranmæl skulle framtvinges, offentlig kontroll eller arbeidernes egen kontroll? Det synes klart å være Tranmæls mening at arbeiderne selv skulle stå for kontrollen.

Innen fagbevegelsen fant det sted et skifte m.h.t. hvilken linje som skulle følges i bedriftskontrollspørsmålet. Tranmæls syn, slik det kom fram i lederne i Social-Demokraten, gjør det rimelig å anta at Tranmæl og eventuelt andre av de nye lederne, var medansvarlige for formuleringer som ble anvendt i kravene om bedriftskontroll.

I en henvendelse til regjeringen i januar 1921 hadde sekretariatet krevd «samfunnskontroll» med driftsstans og oppsigelser. En slik samfunnskontroll skulle ta sikte på «at avhjelpe øieblikkets situation,»³⁶ det var m.a.o. et *krisekrav*.

I forbindelse med spørsmålet om storkonflikt var kravet om bedriftskontroll stadig aktuelt. Det var under sekretariatets drøftinger på dette tidspunkt at endringen skjedde: I møte 26. april var det snakk om «offentlig kontrol med driftsindskrænkninger», i det neste møtet (29.) var ordlyden «kontrol med bedrifterne». I sekretariatets endelige innstilling gikk kravet ut på: «Øieblikkelig iverksættelse av effektiv

industriell kontroll med bedriftsstansninger.» «*Offentlig kontroll*» var blitt til «*industriell kontroll*». Uttrykket «*industriell kontroll*» var det samme som det Fagopposisjonen hadde brukt i sitt programskrift.³⁷ Sammenfallet skyldtes neppe noen tilfeldighet. Det synes snarere å antyde at de som sto for endringen, nettopp så kravet om bedriftskontroll i forbindelse med storstreiken som et utgangspunkt for om mulig å realisere Fagopposisjonens målsetting om industriell kontroll, som i følge programskriftet innebar at arbeiderne ved sin egen kamp skulle skaffe seg kontroll over produksjon og omsetning.

Endringen fra «*offentlig kontroll*» til «*industriell kontroll*» ble fulgt opp og utdypet under og etter streiken ved en henvendelse til regjeringen (2. juli) og gjennom arbeidet i statens arbeidsledighetskomité der Lian satt som LO's representant. Det kom tydelig fram at fagbevegelsen gikk inn for en linje som gikk ut på å kreve *arbeidernes rett til kontroll gjennom arbeiderutvalgene*.

Denne nye linjen, som var vesensforskjellig fra den opprinnelige «*krisekravlinjen*», virker identisk med det syn Tranmæl hevdet som sitt syn på bedriftskontroll. Tranmæl så storstreiken og den gitte kampsituasjon som et gunstig *utgangspunkt* for å framvinge arbeidernes kontroll med bedriftsstansningene, og det var gjennom arbeiderutvalgene eller bedriftsrådene at arbeiderne etter Tranmæls mening hadde sjansen til å tilkjempe seg og utøve kontroll. Kampen for bedriftskontroll ble av Tranmæl satt inn i et videre perspektiv. I en leder (14. mai) skrev han: «Bedriftskontrollen aapner vei til sosialiseringen.»

Ut fra det vi her har sett virker det som Tranmæl tenkte seg at kampen for industriell kontroll og dermed sosialiseringen kunne vokse fram ved desentraliserte aksjoner innenfor det eksisterende samfunns rammer. Muligens har Tranmæl i denne sammenheng hatt spesielle forhåpninger til samorganisasjonene som den lokale leder av slike framstøt.³⁸

Ser vi på kravet om bedriftskontroll som ble satt fram i forbindelse med storstreiken og hvordan Tranmæl tenkte seg dette som ledd i en videre sosialisering, synes det som vi her har et konkret eksempel på det Jorunn Bjørgum har beskrevet som innholdet i Fagopposisjonens revolusjonsbegrep, et begrep som i følge henne ikke nødvendigvis innebar noen forestilling om «én brå revolusjon», men snarere en forestilling om «at produksjonsmidlene kunne overtas av arbeiderklassen direkte — bedrift for bedrift — om enn

det vel var forutsatt en viss grad av samtidighet i prosessen. Nærmere bestemt tenkte man seg øyensynlig at arbeiderne etterhvert skulle utvide sine krav angående lønns- og arbeidsforhold til å gjelde selve produksjonen; dvs. krav som pekte utover og tilslutt resulterte i endring av det økonomiske systemet.»³⁹

Tranmæl synes å ha tatt sikte på en *varig* styrkelse av arbeidernes posisjon på arbeidsplassen, ikke bare kontroll så lenge krisen gjorde det nødvendig. Dermed var Tranmæl av en annen oppfatning enn Lian som i Stortinget uttalte at det var snakk om «en kontrol under krisetider» ... «ikke indførelse av bedriftskontrol i sin almindelighet.»⁴⁰ Lian har trolig stått på den «krisekravlinjen» som den første henvendelsen fra sekretariatet i januar hadde vært et uttrykk for.

At Lian og Tranmæl hadde ulike oppfatninger m.h.t. storstreiken, var naturlig nok ut fra den ulike ideologiske plattform de to sto på. Vel så interessant var de forskjellige syn på streiken som kom fram innen «den nye retning». Vi har nevnt at Halvard Olsen og Halfdan Jønsson — begge framtrede fagopposisjonsfolk — allerede før streiken synes å ha beveget seg i retning av reformistenes syn, for så vidt som de hadde liten tiltro til at det var noen revolusjonær kraft og vilje å satse på hos arbeiderne.

Det skulle imidlertid vise seg at motsetningene innen «den nye retning» ikke bare gikk mellom dem som ville føre offensiv kamp og dem som nærmet seg reformistenes defensive holdning. Motsetningen kom til syne vel så skarpt mellom grupperinger som ønsket *ulike former for offensiv taktikk*, mellom Tranmæls direkte aksjonslinje og en generalstreiklinje som særlig ble støttet av Klassekampen/Ungdomsforbundet. Både persongrupperingene og det faktum at begge linjer la opp til en offensiv taktikk i arbeiderklassens kamp, gjør det nærliggende å spørre om ikke de ulike offensiver i virkeligheten var bestemt ut fra dyperegående ideologiske motsetninger mellom Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet — de to hovedpartnere i «den nye retning» — mer enn de var et resultat av ulike reaksjoner på krisen. I denne sammenheng kan vi vise til Fure som særlig understreker at det *var* klare ideologiske skillelinjer mellom de to gruppene — skillelinjer som sprang ut av ulike analyser av det eksisterende samfunn, og som ga seg uttrykk ved ulike makt-erobningsstrategier eller som Fure sier: «... en forskjellig prioritering av fremstøtene på det økonomiske og politiske området. Fagopposisjonen la størst vekt på å vinne den

økonomiske makt (uth. O.-B.F.) og la følgelig stor vekt på fagbevegelsens rolle. Ungdomsbevegelsen la størst vekt på å vinne den *politiske* makt (uth. O.-B.F.), med den følge at politiske virkemidler og politiske kamper sto i forgrunnen.»⁴¹

Noe som styrker en antakelse om at det var ulike ideologier som tørnet sammen, er det faktum at Alfred Madsen, ved siden av Tranmæl Fagopposisjonens fremste leder og «ideolog», sto helt på samme linje som Tranmæl i synet på bedriftsrådernes stilling og funksjon og i synet på den taktikk arbeiderklassen måtte legge opp til i den videre offensive kamp. Vi skal se at Klassekampen *ikke* delte Tranmæl og Madsens syn. Dessuten hadde det allerede *før* storstreiken ble aktuell vist seg å være motsetninger innen «den nye retning» i synet på hvilken taktikk det skulle legges opp til.

Allerede i forbindelse med jernbanestreiken hadde det kommet fram et skille innen «den nye retning» i spørsmålet om generalstreik. Mens Klassekampen (og sannsynligvis Scheflo) hadde krevd generalstreik, hadde Alfred Madsen stilt seg tvilende til om generalstreik var det rette.⁴² Madsen synes snarere å mene at generalstreik var et våpen som skulle brukes når arbeiderne var beredt på å overta den *politiske* makt. Forutsetningene for dette igjen var i følge Madsen, at arbeidernes apparat for økonomisk og industriell kontroll på arbeidsplassene, bedriftsrådene, var forberedt og tatt i bruk av arbeiderne. Foreløpig var man ikke kommet så langt. Derfor måtte de sentrale arbeidsoppgaver for arbeiderklassen være å forberede og utbygge bedriftsrådene, arbeiderklassens framtidige maktapparat på arbeidsplassene.

Motsetninger m.h.t. taktikken hadde også vist seg på DNA's landsmøte i mars 1921. Madsen mente at de «passive streiker» mer og mer hadde «spillet ut sin rolle i arbeiderbevegelsen.»⁴³ Edv. Mørk, tidligere formann i Ungdomsforbundet, var på sin side uenig i et slikt syn.⁴⁴

Madsen reserverte seg altså på landsmøtet mot å satse på streik. Isteden pekte han på en vei som innebar arbeidernes direkte aksjon på den enkelte arbeidsplass. Arbeiderne måtte forsøke «at vinde kontrollen over sine egne arbeidsvilkår» og «forberede sig paa at tvinge bedrifterne til at fortsætte, om nødvendig ved at de selv direkte overtar, bedrifterne gjennom en revolutionær handling.»⁴⁵

Like før storstreiken brøt ut redegjorde Madsen nærmere for sitt syn i tre lengre artikler i Social-Demokraten. Tidspunktet for artiklene var nok meget velvalgte på bakgrunn av Tranmæl's oppfordring om bedriftsekspropriasjon og agitasjon for arbeidernes kontroll over bedriftene gjennom be-

Til aktion mot streikebryterne!

Stort set er storstreiken blitt effektiv — over hele landet er parolen blitt fulgt av omtrent hver eneste organisert arbeider og tusener av uorganiserte har slått følge. Tiltrods for de store ofre som streiken kræver av hver enkelt har arbeiderne forstaat at den gang gjælder kampen selve livsinteressene. Det gjælder den gang om hvorvidt arbeiderne skal ha rett til å leve som mennesker eller ei. Derfor maa det komme.

Ved import av utenlandske typografer og ved hjelp av tvilsomme elementer og likberere lykkes det borgerpressen — verdens mest løgnagtige og arbeiderfiendtlige borgerpresse — å utkomme. Og den har i disse dager overgått seg selv i sin løgntrafik og ophidselsesagitasjon overfor arbeiderne. Den har faat skrått endel usle judassjæle til å utføre det som arbeiderne alltid har foragtet mest av alt — selv mer end borgerpressen — nemlig streikbrytervirksomhet. Endel chauffører, melkekjører, sporveisfunksjonærer og andre har falt de streikende arbeidere i ryggen og gjort forsøk på å sprænge det samhold som er en forutsætning for seiren! Disse mennesker har lat seg skamme til disse usle handlinger og sætter mere pris på ildelugtende smigge fra borgernes side end arbeiderklassens solidaritet.

Arbeiderne maa sette en stopper for denne streikbrytervirksomhet! Vi kan det hvis vi vil. Og denne foragt som vi føler før disse individer bør vi ogsaa vise i gjerning!

Sulten har allerede holdt sit indtøg i mange arbeiderbyer, men her finnes mat, overflod av mat, og ingen behøver å sulte i denne by, iallfall ikke de som har skapt verdierne.

Ta maten hvor den finnes!!

Besæt fabrikkene. Kapitalistene har aldri spillet noen rolle i fabrikkene. Produksjonen kan gå uten at de er med. Derfor arbeiderne: Organiser fabrikkbesættelserne, sæt produksjonslivet igang og vis i handling at vi kan greie os uten kuponklipperne og arbeidskjøperne.

Haadelsstanden har søkt å skape „trafik“ i gatene ved å faa judasforrædere til å kjøre gate langs med tomkasser. Vi kan ogsaa skape trafik i gatene. I stedet for å holde seg hjemme maa de tusener av streikende i denne by ut på gatene, vise at der dog finnes andre mennesker i denne by end streikebrytere, samfunnsbarn og overklassenob! Streikbryterne vil neppe bli saa høye i hatten om arbeiderne samler seg i gatene og åpent viser dem sin foragt.

Kamerater! Arbeidere! Skal vi vinde denne kamp saa er de korslagte armers taktikk ikke nok. Streikbrytertrafikken maa stanses, koste hva det koste vil. Arbeiderbarna maa ikke sulte fordi arbeiderne maa kjempe for sin rettferdighet! Ta maten hvor den finnes! Besæt fabrikkene og driv produksjonen på egen haand!

Vis borgerskapet og dets lakeier i pressen at arbeidernes taalmodighet har en grænse. Vi seirer aldri uten kamp! Frem til denne kamp!

**Til aktion mot streikebryterne!
Storm matlagene og besæt fabrikkene!**

Vi har retten på vår side og den seirer trods alt!

Løpeseddel fra storstreiken 1921.

driftsrådene. Igjen understreket Madsen at arbeidernes kontroll på arbeidsplassen var en *nødvendig forutsetning* for de avgjørende kamper om makten. Videre hevdet han — helt på linje med Tranmæl — at den passive streik var utmerket, men alene ikke nok.

«Det er paa arbeidspladsene slaget maa slaes og kampen for produktionskontrol er indledning til de avgjørende kampe om herredømmet over produktionsmidlerne og samfundsmagten.» (S-D 24.5.).

Vi stilte tidligere et spørsmål om den forbeholdne tro på generalstreiken som vi kunne ane hos den nye faglige ledelsen, var et resultat av krisen. Vi kan vel ikke se helt bort fra at krisen virket inn og gjorde de nye lederne mer tvilende til nytten av generalstreikvåpenet. Men i tillegg synes det ut fra det vi nå har sett, som skepsisen kunne være mer ideologisk betinget. I den sosialiseringstrategien som Tranmæl og Madsen sto for, synes generalstreiken som sådan ikke å ha vært det mest sentrale. For så vidt synes dette å bekrefte det Bjørgum har kommet fram til m.h.t. Fagopposisjonen. Hun hevder at generalstreiktanken ikke sto sentralt i Fagopposisjonens ideologi, at den, der den ble omtalt, ble betraktet som et våpen *på linje med andre*.⁴⁶ Generalstreiken ble i seg selv ikke betraktet som *det taktiske hovedmidlet*.⁴⁷

Stemningen og reaksjonene blant arbeiderne

En nødvendig forutsetning for storstreikbeslutningen synes å ha vært oppfatningen hos flertallet i representantskapet om at medlemmene krevde handling av den faglige ledelsen. Enkelte av de som hadde gått mot stormobilisering, hadde imidlertid uttrykt tvil m.h.t. kampstemningen blant arbeiderne. Før vedtaket var gjort ser det ut til at sekretariatet hadde mottatt få eller ingen henvendelser eller meningsytringer fra lokale klubber og foreninger som gikk på den aktuelle konfliktsituasjon: tariffoppgjøret og sjømannskonflikten. Derimot hadde sekretariatet som nevnt mottatt henvendelser som gikk på arbeidsløshetssituasjonen. Felles for disse var at de vitnet om kampstemning blant til dels store arbeidergrupper.

Først etter at vedtaket om storstreik var offentliggjort, begynte reaksjonene å melde seg i form av henvendelser til LO sentralt fra alle kanter av landet. De fleste henvendels-

ene⁴⁸ gjaldt forespørsel om dispensasjon fra streiken. Selv om antallet av slike henvendelser var forholdsvis stort (anslagsvis 70), var det stort sett mindre grupper som sto bak, ofte bare én person.

Et par av dispensasjonssøknadene skilte seg klart ut, både fordi de gjaldt et større antall arbeidere⁴⁹ og fordi de skulle vise seg å være langt mer alvorlige og problematiske enn de øvrige tilfeller. Saken ble behandlet spesielt i flere sekretariatmøter. Det gjaldt søknadene fra to av statens militære verksteder (Kongsberg, Horten). Arbeiderne her var ikke villige til å legge ned arbeidet slik vedtaket forutsatte, til tross for press fra den faglige ledelsen.⁵⁰

Svikten blant arbeiderne ved de militære verksteder synes klart å ha vært et utslag av krisen og arbeidsløshetssituasjonen. Flere av Jern- og Metallarbeiderforbundets fremste tillitsmenn hadde i representantskapet pekt på vanskelighetene for jernindustrien generelt og de militære verksteder spesielt.⁵¹ Nå viste det seg at de hadde hatt rett i sin vurdering av den manglende kamplyst blant disse arbeiderne; her kunne det ikke være tvil om at arbeidsløsheten og truselen om ledighet betød en svekkelse snarere enn en styrking av revolusjonær kraft og vilje til å framtinge endring ved kamp.

Også en annen henvendelse kan nevnes spesielt, nemlig en fra anleggsarbeiderne ved Dovrebanens nordre del. Arbeiderne her (nærmere 80) hadde besluttet ikke å følge streikeparolen. I brevet til sekretariatet kommer det klart fram at protesten var *prinsipielt* begrunnet. Det var måten streiken skulle iverksettes på, med unntak for de offentlige funksjonærer, som hadde gjort utslaget. Generalstreiken var i følge disse arbeiderne det eneste effektive middel til å tiltvinge seg samfunnsmakten og sette seg i forbindelse med produksjonen.²⁵ Trolig har det vært ut fra syndikalistiske oppfatninger at arbeiderne ved Dovrebanens nordre del ville ha generalstreik.⁵³

Enkelte andre henvendelser rommet også protest mot selve kampformen. Det gjelder noen av de *generalstreikkravene* som sekretariatet mottok. De fleste av disse kravene ble sendt under selve streiken og synes hovedsakelig å ha blitt begrunnet ut fra den *pågående kamp*. Dette skal vi komme tilbake til. Enkelte av kravene synes imidlertid å ha blitt sendt som en reaksjon på selve *vedtaket om storstreik*. De kravene som entydig skiller seg ut her, er de som ble vedtatt lokalt og sendt til sekretariatet *før* storstreiken trådte i kraft.

Ialt har jeg funnet fire slike krav, alle fra Bergen.⁵⁴ De

synes å innebære en protest mot at det ikke fra første stund var lagt opp til en offensiv generalstreiklinje. Det faktum at alle de tidlige generalstreikkravene kom fra samme sted, gir inntrykk av en organisert protest, et inntrykk som forsterkes ved den nesten like ordlyden i et par av henvendelsene. Peder Furubotn har trolig stått sentralt i denne «Bergens-opposisjonen.»⁵⁵

Foruten generalstreikkravene fra Bergen kan vi ikke se bort fra at også andre krav, sendt i løpet av streikens første dager, rommet en protest mot *vedtaket om storstreik*; det kunne ofte ta tid før møter var holdt blant arbeiderne og krav om generalstreik sendt til sekretariatet. Noe sikkert kan vi imidlertid ikke si når det gjelder disse øvrige generalstreikkravene.

Skal vi foreta en samlet vurdering av de henvendelser sekretariatet fikk, må vi si at sett på bakgrunn av at 120 000 organiserte arbeidere nå var tatt ut i streik og videre den vanskelige og usikre situasjon svært mange arbeidere befant seg i, så var det svært få protester som kom inn til den faglige ledelsen. Det tyder på at den alt overveiende del av arbeiderne var villig til å stille seg solidarisk med sjøfolkene og gå ut i den varslede storkampen.

Noen glødende og revolusjonær kampbegeistring er det likevel få vitnesbyrd om; unntaksvis kan nevnes en henvendelse fra støperiarbeiderne i Bergen der det ble krevd forberedelse til overtakelse av produksjonen, og brevet fra anleggsarbeiderne ved Dovrebanens nordre del.

Det ser videre ut til, vurdert ut fra antall og innhold i de skriv som kom fra samorganisasjoner, fagforeninger osv., at arbeiderne hadde lite å innvende mot *opplegget av streiken*. I den grad vi likevel kan utpeke protester som gikk på streikens *form*, ser det ut til at vi har å gjøre med en *syndikalistisk* fundert opposisjon og kanskje først og fremst en *Bergens-opposisjon*, der Furubotn sto sentralt. Bergensopposisjonen, som gikk inn for generalstreik alt fra starten av, synes å ha utgjort en venstrefløy innen fagbevegelsen i likhet med den stilling Ungdomsforbundet hadde innen arbeiderbevegelsen generelt. NKP's senere sterke stilling i Bergens-området og Furubotns og Ungdomsforbundets naturlige plass i det samme partiet fra 1923, tyder på at Bergensopposisjonens og Ungdomsforbundets protest mot det vedtatte streikeopplegg bundet i det samme ideologiske grunnsynet. I det følgende skal vi ta for oss dette gjennom Klassekampens syn på storstreiken.

Klassekampens reaksjon og den prinsipielle bakgrunnen for den

Klassekampen var Ungdomsforbundets organ og talerør for venstrefløyen i arbeiderbevegelsen. Avisen hadde allerede i forbindelse med jernbanestreiken gått ut i klar opposisjon til den faglige ledelsen, noe som kom til å gjenta seg i enda sterkere grad i forbindelse med storstreiken. Det ser riktig nok ut til å ha vært en del motsetninger innen venstrefløyen, men p.g.a. kildematerialet vil det hovedsakelig være Klassekampens og Olaussens syn som blir tatt opp.

Allerede før storstreikvedtaket var fattet, hadde Olaussen hevdet nødvendigheten av «en sterk og hensynsløs offensivtaktikk fra arbeiderne» — en offensiv som i første omgang bare kunne gi seg utslag i generalstreik. Streikens mål måtte bl. a. være å slå tilbake arbeidskjøpernes angrep på de livsvilkår arbeiderne hittil hadde oppnådd, og å tvinge staten til ekspropriasjon av de stansede bedriftene for å beskjeftige de arbeidsløse eller sørge for fullt underhold. (Leder i Kl.k. 14/5).⁵⁶

Da representantskapets avgjørelse ble kjent — fagbevegelsen skulle gå til *storstreik*, ikke generalstreik — uteble ikke reaksjonene fra Klassekampen. Under overskriften «En socialdemokratisk streik. Landsorganisationens representantskap og sekretariatet kompromitert før kampen» påpekte Olaussen tre «kapitale hovedfeil» som var begått. (Leder i Kl.k. 21/5):

- 1) Det 16 dager lange varselet før storstreiken.
- 2) Kampen var proklamert som en faglig forsvarskamp i stedet for fra første stund «aapent og hensynsløst at gjøres til en revolutionært politisk kamp i forbindelse med forsvaret av de rent faglige interesser . . .»
- 3) De offentlige funksjonærer var unntatt fra kampen. P.g.a. disse feil var «den saakaldte «storkamp»» dømt på forhånd til å falle sammen, i følge Klassekampen. Nå måtte det bli partiets oppgave å «bekjempe og demaskere som reformister» de som var ansvarlige for og støttet de «grundlæggende taktiske feil» som var begått.

Selv tok Olaussen så aktivt del i denne «demaskeringsprosessen» at Ungdomsforbundets sentralstyre måtte rykke ut med et opprop til forbundets medlemmer med pålegg om å ta aktivt del i kampen som foresto og gjøre sitt til å utvikle den i revolusjonær retning.⁵⁷ Sentralstyret fryktet trolig at angrepene i Klassekampen mot den faglige ledelsen kunne ha sådd tvil om forbundets lojalitet i den forestående

kampen. I så fall rommet oppropet en indirekte kritikk mot Klassekampens redaktør.⁵⁸

Til tross for disse uoverensstemmelsene som trolig gikk på måten Olausen ordla seg på og muligens på tidspunktet for framføring av kritikken mot den faglige ledelse, hersket det enighet innen Ungdomsforbundet når det gjaldt kritikkenes saklige innhold: det lange varselet, streiken proklamert som en faglig forsvarskamp og unntakelse av de offentlige funksjonærer; det var særlig i forbindelse med de to siste punktene at motsetningene tilspisset seg mellom Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet, først og fremst i spørsmålet storstreik-generalstreik.

Klassekampens syn på generalstreiken

Som nevnt anså Klassekampen generalstreiken som den nødvendige og eneste riktige taktikk i den aktuelle situasjon. Hadde Klassekampen for det første tro på at generalstreiken — i motsetning til storstreik — ville kunne innfri den målsetting Klassekampen selv hadde formulert for den forestående kampen: å slå tilbake arbeidskjøpernes angrep mot lønnene? Den faglige ledelsen — deriblant Tranmæl — synes jo å ha hatt liten tiltro til en generalstreiks mulighet i så måte. For det andre, mente Klassekampen i motsetning til den faglige ledelsen, at en effektiv generalstreik kunne iverksettes og få alle medlemmenes oppslutning?

M.h.t. det første spørsmålet er det klart at verken Olausen eller Heggum⁵⁹ mente at en generalstreik i seg selv kunne forhindre lønnsnedslag. Selve krisen med arbeidsløshet og forverring av arbeidernes livsvilkår var, i følge Heggum, en logisk følge av det kapitalistiske system og altså umulig å unngå innenfor et slikt system. (Kl.k. 28/5). I likhet med Tranmæl synes Klassekampen å ha sett kampen for lønningene som underordnet i forhold til andre og viktigere målsettinger; lønnskampen skulle bare være *utgangspunktet*, danne den «brede materielle basis» som var nødvendig. (Kl.k. 21/5). Det var de *politiske* og *revolusjonære* sider ved den forestående kampen som måtte stå i forgrunnen, i følge Klassekampen. Når Klassekampen vurderte det slik at en generalstreik ville gjøre kampen mer *politisk*, var det sannsynligvis ut fra det syn at en generalstreik i større grad ville være rettet mot selve samfunnet og myndighetene.

Når Klassekampen gikk inn for generalstreik, synes det

også å ha vært som ledd i en såkalt offensivteori. Denne teorien var lansert av venstrefløyen i det tyske partiet (VKPD) og bygget på et «aksiom» innen ortodoks marxisme: at de revolusjonære gjennombrudd ville komme i en periode av økonomisk krise.⁶⁰ Selve konjunkturomslaget i 1920 kom således til å styrke venstrefløyen i troen på en snarlig revolusjonær omveltning. Tilhengerne av offensivteorien så det da slik at arbeiderklassens bevisste og revolusjonære ledere måtte føre an i en rekke offensive kamper som skulle bryte passiviteten, avdekke klassemotsetningene og bringe fram det revolusjonære gjennombrudd. Ut fra et slikt syn hevdet både Heggum og Olaussen nødvendigheten av den mest «hensynsløse offensiv». Selv om kampen ikke ville bringe økonomisk seier i form av kroner og øre, var den som ledd i en rekke av kamper, et skritt fram mot det endelige målet, revolusjonen. Ja, Olaussen gikk senere så langt som til å lansere «parolen» «gjennom nederlag til seier». Det var, i følge Olaussen, «taapelig socialdemokratisme» å tro at arbeiderklassen alltid gikk styrket ut av en vunnet kamp. I virkeligheten var det det motsatte som var tilfellet. (Kl.k. 30/7).

Etter å ha hevdet et slikt syn, ble Olaussen kraftig imøtegått av Scheflo som karakteriserte Olaussens teori som «absurd», især anvendt på den norske storstreik (S-D 28.7. «Efter kongressen»). «Oppgjøret» mellom Olaussen og Scheflo var i det hele en hjemlig variant av den strid som i noen tid hadde pågått innen Komintern mellom en venstrefløy som gikk inn for en *opptrappet offensiv* i forbindelse med krisen i tro på en snarlig revolusjonær omveltning, og en høyrefløy, ledet av de russiske revolusjonære, som tok avstand fra offensivteorien og istedet ville foreta en kursendring som «impliserte både en oppmykning av marxistisk tankegang og en utsettelse av borgerkrigen.»⁶¹

Striden om den riktige taktikk som storstreiken utløste, gikk altså ikke bare imellom Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet. Storstreiken kom også til å bli trukket inn i spørsmålet om offensivteorien og utløste dermed motsetninger innen den mest internasjonalt og teseorienterte del av arbeiderbevegelsen.

Kort oppsummert var bakgrunnen for Klassekampens ufravikelige generalstreikkraft:

For det første: I følge Ungdomsforbundets makterobringsstrategi var det de politiske virkemidler og kamper som ble prioritert høyest. Generalstreiken ble ansett som et i høyeste grad politisk og revolusjonært våpen.

For det andre: Klassekampen understreket i sterkere grad enn de øvrige innen «den nye retning» at man var inne i «borgerkrigstidens epoke» og at den økonomiske krise i tillegg varslet en *snarlig* undergang for det kapitalistiske system. Ut fra offensivteorien var det i denne situasjon alle revolusjonæres plikt å føre hensynsløs offensivkamp for å skjerpe klassemotsetningene og dermed forkorte tiden fram til det revolusjonære gjennombrudd: arbeiderklassens overtakelse av den politiske makt.

Vi stilte spørsmål om hvorvidt Klassekampen trodde det var mulig å få alle arbeiderne ut i en generalstreik. Så vidt jeg kan se berørte Klassekampen i det hele tatt ikke spørsmålet om oppslutningen eller følgene for fagbevegelsens enhet og samhold. Det kan muligens skyldes at Klassekampen ikke så splittelse som noen sannsynlig følge av et generalstreikvedtak.

Mer trolig er det imidlertid at Klassekampen så en eventuell splittelse som underordnet i forhold til det å følge den rene «kommunistiske» og «revolusjonære» linjen, en linje som i følge offensivteorien måtte følges selv om bare et fåtall av arbeiderne deltok i kampene fra begynnelsen av.⁶²

Asgaardsreien.

I stormgang jager de vilde skarer,
det gaar over gater, hu og hei!
Vandreren kaster sig ræd paa veien
hør hvilket gny, det er Asgaardsreien.

Karikatur fra arbeiderpressa om politiets framferd under konflikten.

Dessuten hadde Ungdomsforbundets landsmøte (mars 1921) på grunnlag av Moskva-kongressens fagforeningsteser, pålagt alle medlemmer «At hensynsløst bekjempe de nu fremherskende reformistiske tendenser i fagbevegelsen.» (Kl.k. 7/5). Ut fra dette kan vi tenke oss at Klassekampen hadde færre motforestillinger enn Lian og Tranmæl mot å framprovosere splittelse og avskalling av høyrefløyen innen fagbevegelsen som sådan eller innen enkelte forbund (Jernbaneforbundet).

Klassekampens syn på bedriftsråd

Foruten å kritisere den faglige ledelsen fordi de offentlige funksjonærer var unntatt fra kampen, rettet Klassekampen også kritikk mot at kampen var proklamert som faglig forsvarskamp i stedet for å gjøres til en «revolutionært politisk kamp. (...) Selve den økonomiske krise, arbeidsløsheten og det hele har man git paa baaten — det er ting som man anfører i etpar fraser eller helt negligerer,» het det i avisens leder 21. mai. På dette tidspunkt skulle Olaussen være vel kjent med Tranmæls syn og det faktum at Tranmæl *ikke* neglisjerte disse spørsmål. Som vi har sett hadde Tranmæl i sine lederartikler (særlig 10., 11. og 14. mai) understreket nødvendigheten av å gå til aksjon i arbeidsledighetsspørsmålet. Arbeiderne måtte ta bedriftsrådene i bruk i kampen for industriell kontroll og om nødvendig gå til ekspropriasjon av bedrifter.

Olaussen på sin side hadde i Klassekampen 14. mai gått inn for dannelsen av «revolutionære bedriftsraad for alle arbeidsplasser,» og disse måtte «organiseres med det øieblikkelige maal for øie at overta bedrifterne.»

Ettersom begge gikk inn for dannelse av «revolusjonære» bedriftsråd og stilte seg åpne for fabrikkbesettelser, skulle man tro at det var et visst grunnlag for tilnærming. Når Olaussen likevel overså Tranmæls agitasjon for bedriftsrådene og deres kamp, synes forklaringen å være at enigheten bare var tilsynelatende. I virkeligheten skjulte det seg prinsipielle motsetninger også her.

Tranmæl og Madsen så, trass i forbehold, de allerede lovfestede arbeiderutvalgene⁶³ som begynnelsen til arbeidernes framtidige kontroll på arbeidsplassen. Klassekampen hadde derimot lite til overs for disse lovfestede arbeiderutvalg eller bedriftsråd. Skepsisen ble tydelig tilkjennegitt i en leder der Olaussen ironiserte over det «nydannelsesarbeide» arbeiderne hadde «puslet» med mens

arbeidskjøperne gikk til brutal offensiv, et nydannelsesarbeid som hadde bestått av «et forslag hist og her om «bedriftsraad og sosialisering.»» (Kl.k. 14/5). Denne skepsisen var forøvrig ikke av ny dato innen venstrefløyen; allerede på DNA's landsmøte i 1920 hadde Emil Stang stilt seg tvilende til å godta loven som et utgangspunkt og en ramme om utviklingen av et rådssystem. Han mente at det å «indgjerde» bedriftsrådene ved lovregler som Stortinget hadde gitt, uvegerlig ville «indsnevre» dem. De ville da «nærmest faa karakteren av organer, som skal virke til at skape «forsoning» mellom klasserne . . .»⁶⁴

Hvorvidt man skulle akseptere loven om arbeiderutvalg som et brukbart utgangspunkt eller ikke i utviklingen av arbeiderklassens maktorganer på arbeidsplassen, var allikevel bare én side av motsetningene innen «den nye retning» i spørsmålet om bedriftsrådenes stilling og funksjon.

Vi har pekt på Fagopposisjonens og Ungdomsforbundets ulike makterobringsstrategier. For Fagopposisjonen var rådene eller arbeiderutvalgene det naturlige kamporgan på arbeidsplassen for å skaffe arbeiderne den økonomiske makt, dvs. kontroll over produksjon og omsetning, og derved gjennomføre sosialisme. Man tenkte seg altså maktovertakelsen som en serie av enkeltstående bedriftsovertakelser, en slags kjede av desentraliserte revolusjoner.

Når Olaussen derimot ville at det skulle dannes revolusjonære bedriftsråd, så han tydeligvis rådernes kamp som en del av en *politisk* kamp med sikte på, ikke primært å oppnå faglige seire overfor den enkelte arbeidskjøper, men med sikte på å bryte ned, undergrave den kapitalistiske statsmakt. Derfor var det viktig, hevdet han, å iverksette en *landsomfattende* aksjon, og han krevde at den faglige ledelsen måtte sende ut en «generalordre» om å danne råd på alle arbeidsplasser over hele landet. En slik landsomfattende aksjon ville innebære, i følge Olaussen, «en sammenflytning» av arbeiderklassens faglige og politiske kamp. (Kl.k. 30/7).⁶⁵ Motparten i en slik aksjon ville, slik Olaussen så det, være staten, myndighetene som ville sette inn militære, politi og hvitegarder mot arbeiderne. I så fall ville kampens *politiske* karakter bli framhevet og understreke for arbeiderne nødvendigheten av å gå til væpnet kamp mot kapitaliststaten: «Den militære utkastelse (dvs. av arbeidere fra okkuperte bedrifter) vil demonstrere selv for den mest uvidende høiresosialistiske arbeider, at klassekampens problem ogsaa er et militært magtspørsmål og maa logisk føre til arbeiderklassens bevæbning.» (Kl.k. 6/8).

Det var altså vesentlige forskjeller mellom Fagopposisjonens og Ungdomsforbundets syn på bedriftsrådenes stilling og funksjon. Fagopposisjonen satset på å utbygge et nett av bedriftsråd før kampen, som *under* kamp skulle lede den direkte aksjon. Man ville godta loven om arbeiderutvalg som et utgangspunkt for arbeidet med oppbyggingen av bedriftsråd. Målet for arbeiderrådene kamp skulle være å skaffe arbeiderne kontroll over produksjonen innen den enkelte bedrift, og aksjonene skulle iverksettes *på arbeidernes eget initiativ*.⁶⁶

Klassekampen så rådene virksomhet som et ledd i den *politiske* kampen, rettet mot det kapitalistiske statsapparat. Bak Klassekampens syn om nødvendigheten av paroler fra ledelsen om dannelse av revolusjonære bedriftsråd, synes det dessuten å ligge den oppfatning at rådene skulle dannes *under* kamp; de skulle være *situasjonsorganer*. Det ser ikke ut til at man tenkte på varige råd. Videre ønsket man tydeligvis at når råd skulle dannes, så skulle disse handle i overensstemmelse med og underordnet *sentralledelsens og partiets* direktiver: «Man maa definitivt bryte med den opfatning, som endnu er fremherskende hos en del av partiets førere: at aktionen spontant skal komme fra massen. Partiet maa selv utsende kampparoler og støtte disse paa den revolusjonært aktive magt vi besidder i fagforeningerne. Denne magt maa samles i kommunistiske fagforeningsaksjoner og centralistisk underordnes det kommunistiske parti.» (Kl.k. 28/5). Her framgår det klart at det var *partiet* som skulle lede arbeiderklassens revolusjonære kamp.

Streiken trer i kraft.⁶⁷ Utvidelse til generalstreik?

Storstreiken trådte i kraft som varslet 26. mai. Den skulle føres uten streikebidrag.

Ettersom streiken utviklet seg, fikk sekretariatet en rekke rapporter fra streikekomitéer, samorganisasjoner osv., og disse rapportene, særlig i streikens første uke, bekreftet stort sett at kampstemningen var meget god, og at det var få til-løp til streikebryteri. I streikens andre uke var det et visst tilsig av mer blandete rapporter. Situasjonen tok til å bli svært vanskelig flere steder; ikke minst var det penge- og matmangel som skapte problemer og truet med å ødelegge samholdet.

En del av de mange *generalstreikk*kravene sekretariatet mottok under streiken, må ses på denne bakgrunn. Man

fryktet for at den pågående streiken kunne trekke i langdrag, og at det ville bli vanskelig å bevare solidaritet og samhold. Bl. a. derfor ville man ha generalstreik for å få en *snarlig slutt* på konflikten.

Forøvrig vitnet de mange generalstreikkravene (68 i alt) som kom fra alle kanter av landet og gjennom hele streiken, om den gode kampstemningen som rådet. Mange ønsket tydeligvis å gjøre den pågående *faglige* kamp mer effektiv som faglig kamp betraktet. Det er derimot lite som tyder på at en eventuell generalstreik ble sett under revolusjonære perspektiver, dvs. at den pågående kamp skulle være innledningen til «revolusjonen.»

Det er umulig å si hvor mange som sto bak generalstreikkravene, om det var et flertall eller et mindretall på de enkelte steder. Men uansett, kravene var mange, og de kom fra alle kanter av landet. Dermed må vi kunne si at det var temmelig stor oppslutning om generalstreikkravet.

Den faglige ledelsen var dermed utsatt for press fra to kanter: På den ene siden fra venstrefløyen (Klassekampen, Ungdomsforbundet) som på prinsipielt grunnlag hadde reagert kraftig mot at det ikke fra starten av var proklamert generalstreik som ledd i en «hensynsløs offensiv» mot det kapitalistiske samfunn. Klassekampen hadde ingen tro på at en generalstreik kunne bringe økonomisk seier; det var da heller ikke det vesentlige, slik Klassekampen så det. Det var de politiske og revolusjonære sider ved en generalstreik som tallet.

Den bølge med generalstreikkrav som vokste fram innen fagbevegelsen, hadde et helt annet grunnlag. Den framsto hovedsakelig som en følge av den kampen man sto midt oppe i, bl. a. ut fra ønsket om å få en *snarlig slutt* på kampen som tok til å tære hardt på kreftene. Videre synes det som, selv om bare de færreste henvendelser direkte uttrykker det, at man så generalstreiken som mer egnet enn den pågående storstreik til å slå tilbake arbeidskjøpernes lønnskrav. Generalstreik ble tydeligvis oppfattet som et praktisk mulig og effektivt middel i den *faglige* kampen, uten at man dermed prinsipielt begrunnet krav om generalstreik ut fra en slags offensivteori, slik Klassekampen gjorde.

Hvordan vurderte så den faglige ledelsen situasjonen under streiken, utsatt som den var for press fra flere kanter? Var det i det hele tatt på tale å utvide den pågående streik med et 3. oppbud?

Referatene fra møtene i den faglige ledelsen gir sparsomt med opplysninger, men vi må kunne gå ut fra at

spørsmålet om utvidelse ble drøftet. Resultatet ble at sekretariatet til tross for de mange krav om generalstreik som forelå, 7. juni vedtok å innstille for representantskapet at storstreiken skulle *avblåses* fra 10. juni, og at sjømanns- og transportarbeiderstreiken skulle fortsette med streikebidrag. Dette vedtok så representantskapet 8. juni mot 3 stemmer. (Da var et forslag fra Furubotn om generalstreik først blitt forkastet mot 13 stemmer).

Debatten i representantskapet gir noen flere opplysninger m.h.t. hvordan sekretariatet stilte seg. Det framgår at sekretariatet, til tross for de mange generalstreikkravene, ikke hadde tro på at det ville lykkes å iverksette en effektiv generalstreik. Det skyldtes for det første at samholdet allerede hadde begynt «at svigte enkelte steder,»⁶⁸ som Lian sa det, og det ville ikke være mulig å føre streiken videre uten understøttelse, verken som storstreik eller generalstreik. Meldingene om dårlig økonomi og mangel på viktige matvarer som følge av streiken, har trolig ligget bak sekretariatets vurdering her. For det andre hersket det enighet om at jernbanefolkene som utgjorde en stor del av et eventuelt 3. oppbud, fortsatt representerte det svake ledd i kjeden. Jernbaneforbundets formann mente at høyden to av syv tusen ville følge en streikeparole. På dette grunnlag fant sekretariatet og den øvrige faglige ledelsen at streiken måtte avblåses.

Det hevdes at ledelsen unnlot å ta i bruk generalstreikvåpenet fordi den allerede før streiken hadde mistet tiltroen til masseaksjon.⁶⁹ Denne konklusjonen bygger på en undersøkelse av stemningen blant de streikende, slik den kom til uttrykk gjennom rapporter til sekretariatet og gjennom de mange generalstreikkravene.

Etter min mening er dette materialet for spinkelt til å kunne si noe sikkert om hvorvidt en generalstreik i den gitte situasjon var realistisk politikk. Riktignok får vi av dette materialet vite at det må ha stått forholdsvis mange bak generalstreikkravet, men spørsmålet var ikke om det sto *mange* bak, men om det var mulig å få *alle* med. Dessuten er det nødvendig også å foreta en undersøkelse blant dem som *ikke* var i streik, men som ville bli tatt ut i et 3. oppbud. Det var jo denne gruppen, og jernbanefolkene i særdeleshet, som utgjorde den største usikkerhetsfaktor m.h.t. en vellykket generalstreik.

Det er selvsagt vanskelig å si noe sikkert om hvordan jernbanefolkene ville ha stilt seg til deltakelse i en generalstreik, men enkelte forhold synes å bekrefte ledelsens vurdering om manglende kamplyst hos denne gruppen. For det

første var forbundets årsmøte blitt avvirket i dagene rett før streiken (19.—21. mai) og etter at det var klart at venstre-fløyen krevde generalstreik, uten at det var blitt ytret ønske fra jernbanefolkenes side om deltakelse i streiken. For det andre skulle en uravstemning i Lokomotivmannsforbundet høsten 1921 om fortsatt medlemskap i LO vise at et stort mindretall ikke ønsket medlemskap,⁷⁰ noe som bekrefter at jernbanefolkene ennå ikke hørte til de mest organisasjonsbevisste. Argumentet om splittelse av forbundet og manglende oppslutning om en streikeparole synes dermed å ha hatt noe for seg. For det tredje, det faktum at andre — riktignok små — funksjonærgrupper allerede hadde gjenopptatt arbeidet,⁷¹ støtter en antakelse om at funksjonærene ikke hørte med til de mest kampberedte grupper. Ut fra dette synes det rimelig å anta at det var liten kampstemning blant viktige grupper, og at det dermed ville ha vært vanskelig eller umulig å få iverksatt og gjennomført en effektiv generalstreik.

Etter storstreiken

Etter at storstreiken var over, tok debatten innen arbeiderbevegelsen til for alvor. Tranmæl som før og under streiken hadde avstått fra å kommentere Klassekampens utfall, kastet seg for fullt ut i diskusjonen.

Men oppgjøret etter storstreiken begrenset seg ikke bare til grupper innen «den nye retning». «Den gamle retning» eller reformistene som etter eget utsagn i stor grad hadde følt seg tvunget til å gå inn for storstreik fordi partipressen på forhånd hadde «opagitert stemningen», reiste hodet etter streiken og viste en langt større pågåenhet overfor «den nye retning» og dens idéer. I ukene etter streiken rettet Tranmæl derfor oppmerksomheten mot reformistene; først senere fulgte diskusjonen med Olaussen og Klassekampen.

Her skal vi imidlertid holde oss til spørsmålet om hvordan de forskjellige grupperingene innen «den nye retning» vurderte streiken og hvilke lærdommer de trakk av den.

Både i Social-Demokraten og Klassekampen la man vekt på å trekke fram det som var positivt, men forsøkene på å framstille storstreiken som en (delvis) seier, kunne likevel ikke dekke over at Tranmæl og andre innen «den nye retning» var skuffet. Tranmæl måtte innrømme at de forventninger han hadde hatt til streikens revolusjonerende virkning, ikke var blitt innfridd når det gjaldt jernbanefolkene.⁷² De spesielle forhåpninger Tranmæl hadde hatt til selve stor-

kampen og arbeidernes vilje til å føre en offensiv kamp som gikk *ut over* selve lønnskampen, var heller ikke blitt innfridd: «... vi understreket ogsaa paa det sterkeste at streiken kunde faa et revolutionært indhold. Det berodde ikke paa forhaandsproklamationer, men det indhold man kunde gi streiken under dens utvikling, i første række ved fabrikkbesættelser. Men det viste sig at arbeiderne ikke var forberedt paa aktioner av denne art.» (S-D 15/7).

Men det var ikke bare de enkelte arbeidere som, i følge Tranmæl, var dårlig forberedt. De fleste «organisationer» hadde vært «ytterst sløve». De hadde latt tiden gå uten å foreta de nødvendige forberedelser. Grunnen var nærliggende: «Organisationerne var ikke fortrolig med den nye kampsituation.» (S-D 14/7). Tranmæl var altså mindre fornøyd. Som tradisjonell streik var aksjonen blitt gjennomført på tilfredsstillende måte, men noen kamp for industriell kontroll var det ikke blitt.

I Klassekampen ga Aksel Zachariassen⁷³ uttrykk for noe av den samme skuffelse: arbeiderne «formaadde (ikke) paa egen haand at tilspidse kampen.» At forbundets medlemmer hadde gjort sitt for å gi kampen et revolusjonært preg, tvilte ikke Zachariassen på, men de hadde støtt på problemer:

«ikke bare i form av staaelhjelmer og politikøller, men ogsaa i form av manglende revolutionær vilje hos de øvrige arbeidere.» (Kl.k. 18/6).

Olaussen derimot vurderte det annerledes: Arbeidernes glimrende innsats hadde vist at den kamplinjen Klassekampen hadde foreslått, hadde vært riktig. I stedet for avblåsning burde kampen ha vært skjerpet ved utvidelse til generalstreik og ved fabrikkbesættelser (Kl.k. 16/7).

Nå hadde Olaussen på forhånd dømt streiken til å mislykkes p.g.a. den «bankerottaktik» den var lagt opp etter. Ut fra dette og ut fra Olaussens voldsomme utfall mot den faglige ledelsen før streiken, kunne man antakelig ikke vente at han *etter* streiken skulle framheve *arbeidernes* manglende revolusjonære vilje som en svakhet ved kampen. Men en viss tvil m.h.t. arbeidernes revolusjonære innsatsvilje hadde muligens sneket seg inn hos Olaussen, som sa etter streiken at «arbeiderklassens revolusjonære forberethet endnu ikke (var) saa langt fremskredet at man (var) moden for de avgjørende kampe.» (Kl.k. 30/7).

Det synes altså, med mulig unntak for Olaussen, som ledende folk innen Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet hadde høstet de samme erfaringer: Arbeiderne var mindre

«revolusjonære» enn de nye lederne på forhånd hadde trodd eller iallfall håpet på.

I tillegg ser det ut til at kampen hadde brakt Ungdomsforbundets folk enn annen erfaring: at streiken som kampmiddel — under de eksisterende forhold — var lite egnet. Både Olaussen (Kl.k. 30/7) og Zachariassen (Kl.k. 18/6) ga uttrykk for et slikt syn. Ingen av dem hadde hevdet noe tilsvarende *før* streiken. Det hadde derimot både Tranmæl og Madsen. På dette punkt kan man si at streiken hadde ført til en viss grad av tilnærming, selv om det neppe var tale om ideologisk tilnærming.

Hvilke virkninger fikk streiken for de enkelte grupperingers syn når det gjaldt det framtidige arbeid og de videre perspektiver?

Selv om Tranmæl nok var skuffet over storstreiken, synes ikke dette å ha fratatt ham troen på at Fagopposisjonens målsettinger og framgangslinjer var riktige. Det virker snarere som han så streikens begrensede resultater og arbeidernes manglende aksjonsvilje som tegn på at Fagopposisjonens syn ennå i altfor liten grad preget fagbevegelsen. Tranmæls konklusjon syntes å være at nå måtte arbeidet for å reise Fagopposisjonen til nytt liv for alvor ta til: «Vi maa nu ta fat igjen og lære at krype for at kunne gaa.» (S-D 9/6).

Om streiken ikke hadde utviklet seg slik Tranmæl hadde håpet, ville den iallfall være et godt utgangspunkt for det videre arbeid. Streiken ville, i følge Tranmæl, skape debatt og aktivitet og nye tusener ville strømme til fagbevegelsen og partiet. Fortsatt var det håp om gode resultater av streiken dersom en hver benyttet «den udmerkede anledning som er tilstede for agitation, organisation og aksjon.» (S-D 9/6). Tranmæl så stadig selve arbeidsplassen som det sentrale i arbeidet for økt aktivitet både m.h.t. organisasjonsarbeid og kampvirksomhet. (S-D 9/6).

Alt i alt var Tranmæls agitasjon *etter* streiken en direkte oppfølging av det vi har beskrevet som Tranmæls og Fagopposisjonens syn *før* streiken. Streiken førte altså ikke til — vurdert ut fra agitasjon og uttalelser — noen umiddelbar nyorientering. Her må vi imidlertid ta i betraktning at selv om Tranmæl hadde endret syn, ville han vanskelig kunne gi uttrykk for det uten å risikere å svekke sin egen stilling. Noe som på den annen side styrker inntrykket av at Tranmæl fortsatt virkelig trodde på Fagopposisjonens idéer og framtidige revolusjonære kamp, var hans holdning til og agitasjon i forbindelse med kongress-spørsmålet. Her satte Tranmæl mye inn på at den skjerpelse og omlegging som han

mente var nødvendig, skulle bli organisasjonsmessig fastslått snarest mulig av LO's høyeste myndighet: kongressen. Nå skulle den ordinære kongressen først møtes i 1923. Tranmæl og andre innen «den nye retning» (Klassekampen, avisen «Arbeidet» i Bergen, samorganisasjonenes landskonferanse) reiste derfor kravet om ekstraordinær kongress for å få drøftet storstreikens lærdommer, omlegging av organisasjonsformene og ikke minst for at kongressen kunne ta stilling til det forestående tariffoppgjør (våren 1922) og de «store lønskampe» man da kunne vente. (S-D 10/8).

Kravet om snarlig kongress for å få vedtatt den nødvendige omlegging og skjerpelse av taktikken, ga uttrykk for en mistillit til «et representantskap hvor kommunisterne endnu ikke er i flertal» (S-D 9/8). Som nevnt var høyrefløyen på offensiven etter storstreiken. En lærdom reformistene hadde trukket av storstreiken var, slik Ruud uttalte det, at «vi for en tid blir kvit skriket om masseaktion og generalstreik.»⁷⁴ Både høyrefløyens holdning her og kritikken generelt fra høyrefløyen mot «den nye retning» ga små utsikter til å få representantskapet med på noen skjerpelse av taktikken. Derfor var det nødvendig med mer direkte kontakt med medlemmene — gjennom kongressen — for å sikre en videre politikk i overensstemmelse med «den nye retnings» syn. At «den nye retning» i virkeligheten ikke var så enig, var en annen sak. I kongress-spørsmålet optrådte de samlet.

Tranmæls holdning i kongress-spørsmålet styrker altså inntrykket av at han virkelig ønsket en omlegging i «revolusjonær» retning, og han ville at omleggingen skulle skje så snart at den kunne få konsekvenser for de kamper som trolig ville komme til våren.

Sett fra en litt annen synsvinkel gir kongress-saken og resultatet av den en antydning om at styrkeforholdet mellom «den nye» og «den gamle retning» var i ferd med å endre seg. Spørsmålet om ekstraordinær kongress ble betraktet nærmest som en styrkeprøve mellom de to retninger. Resultatet ble at representantskapet, der reformistene dominerte, «med stort flertal» gikk mot å innkalle ekstraordinær kongress. Dermed var avgjørelsen tatt *mot* sekretariatets flertall (sekretariatet var «den nye retnings» festning i den faglige ledelsen) og *mot* krav i pressen og fra sterke medlemsgrupper. Representantskapet var nå tydeligvis mindre villig til å innordne seg sekretariatet enn det hadde vært i storstreik-spørsmålet. M.a.o. synes storstreiken å ha gjort reformistene mer innstilt på å bruke sitt flertall i representantskapet til å forpurre eller utsette «den nye retnings» politikk. Vi kan si

lite sikkert om hvilke følger avgjørelsen i kongress-spørsmålet fikk for den videre utvikling, men man kunne tenke seg at dersom det var blitt sammenkalt til kongress våren 1922 slik mange innen «den nye retning» gikk inn for, så ville resultatet ikke blitt tariffoppgjør ved voldgift i 1922.⁷⁵

Olaussens syn

Som nevnt mente Olaussen at storstreiken hadde vist at den linjen han hadde gått inn for, hadde vært den eneste riktige. Streiken førte dermed ikke til noen prinsipiell endring hos Olaussen; den stimulerte ham snarere til å fremme sitt syn med fornyet kraft. Det var da også *etter* streiken at han klarest uttalte sin tilslutning til offensivteorien i sin artikkel «Gjennom nederlag til seier.» (Kl.k. 30/7).

Rent ytre sett trakk Olaussen de samme lærdommer av streiken som Tranmæl: man måtte legge opp til en mer skjerpet kamptaktikk, og organisasjonsformene måtte endres. I tillegg ville Olaussen også ha en «rent kommunistisk ledelse» i landsorganisasjonen. (Kl.k. 23/7).

M.h.t. skjerpelse av den faglige taktikken, så var dette, slik Olaussen så det, ensbetydende med fabrikkbesettelser som måtte bli «et normalt kampmiddel i de kommende kampe.» (Kl.k. 23/7). Også i forbindelse med storstreiken hadde han gått inn for fabrikkbesettelser i tillegg til generalstreik. Etter streiken synes det å ha skjedd en forskyvning i det han i *større grad* og mer *ensidig* pekte på fabrikkbesettelser som kampmiddel. Forskyvningen hadde nok sammenheng med den erfaring Olaussen hadde høstet av storstreiken, at streik alene var lite egnet under de rådende forhold.

Når det gjaldt omlegging av organisasjonsformene, så var dette et gammelt krav innen «den nye retning».⁷⁶ Nå hadde erfaringene fra streiken på nytt aktualisert kravet. Tranmæl og Olaussen var enige for så vidt som de begge gikk inn for en omlegging fra fagforbund til samorganisasjoner. Men mens Tranmæl også framhevet omleggingen som ledd i en *desentralisering* av makten, understreket Olaussen behovet for en sterkere sentralisering. Olaussens krav var derfor øyeblikkelig overgang til «samorganisationer og industridepartementer med et absolut aktivt mandat for centralledelsen.» (Kl.k. 23/7). Partiet måtte trekkes inn i ledelsen av de kommende kamper; de måtte ledes av «et kommunist-

isk sekretariat for landsorganisationen i fællesskap med vort partis ledelse.» (Kl.k. 23/7).

De ideologiske motsetningene mellom Tranmæl og Olausen var altså tilstede like mye *etter* streiken. Tranmæl ville satse på ved agitasjon og bevisstgjøring å motivere arbeiderne til *selv* å aksjonere og gå til fabrikkbesettelser i de kommende kamper. Olausen ville styrke *sentralledelsens* stilling slik at den bl. a. kunne gi de nødvendige paroler om omfattende fabrikkbesettelser. Olausen ga selv godt uttrykk for de to ulike syn:

«kan man vente at arbeiderne spontant besætter bedrifterne? eller maa besættelsen finde sted efter ordre av den faglige ledelsen og organisatorisk være forberedt av denne. Efter vor opfatning kan det ikke være tvil om at dette sidste er det riktige.» (Kl.k. 30/7).

Til tross for de store prinsipielle forskjeller som eksisterte mellom Tranmæl og Olausen, kom de i praksis til å gå inn for samme politikk umiddelbart etter streiken: Å agitere for innkallelse av snarlig kongress. Her sto de som ved flere tidligere anledninger, sammen mot en truende — og styrket — «høiresocialistisk» gruppering innen den faglige ledelsen.

De mer langsiktige virkninger av streiken

Her skal vi bare antyde noen mulige virkninger av streiken.

Streiken førte til en tildels bitter strid innen arbeiderbevegelsen og særlig innen «den nye retning». De ideologiske motsetningene som fantes mer eller mindre latent, kom klart fram i dagen. Streiken, sammen med den foregående tesedebatten, virket således til å *klargjøre* forholdet mellom de ulike grupperingene i den nye ledelsen i partiet og Landsorganisasjonen, en klargjøring som pekte fram mot partisplittelsen i 1923.

Etter splittelsen, da venstrefløyen brøt ut og dannet NKP, fortsatte Tranmæl som en av de fremste lederne i DNA. Utover i 20-årene kom begge partier til å hevde at de selv representerte det revolusjonære alternativ i norsk arbeiderbevegelse. Odd-Bjørn Fure mener imidlertid å se en klar holdningsendring hos Tranmæl i 1925, i retning av en reformistisk innstilling, og han forklarer det med nederlagene ved storstreiken i 1921 og jernstreiken i 1923/24

som «bidro til å svekke troen på at masseaksjonslinjen kunne tvinge det kapitalistiske samfunn i kne.»⁷⁷

Vi har sett at Tranmæl iallfall den første tiden etter storstreiken fortsatt hadde tro på at masseaksjonen — i form av arbeidernes direkte aksjon på de enkelte arbeidsplasser — kunne realiseres. Dette hadde trolig sammenheng med hans forhåpninger om at streiken ville bety et vendepunkt ved at den skulle bli utgangspunkt for økt aktivitet og interesse i fagbevegelsen.

Etter kort tid skulle det vise seg at dette ikke slo til. Storstreiken ble fulgt av en tiltakende passivitet, og medlemstallet fortsatte å synke i like sterk grad som før streiken. Fra et medlemstall på 122 200 (månedsgjennomsnitt) i mai 1921 sank det til 94 983 i desember samme år. Først i 1922 ble bunnen nådd.⁷⁸ En stor del av medlemstapet etter streiken skyldtes nok de samme forhold som hadde virket før streiken: krise og arbeidsledighet. Men selve streiken gjorde trolig også sitt.⁷⁹

Det er bl. a. på denne bakgrunn det er rimelig å se Tranmæls endrede holdning. Aksjonen nå hadde vært nederlag for Tranmæls masseaksjonslinje. Vi kan føye til at erfaringene fra storstreiken synes langt på vei å være de samme som de Tranmæl hadde høstet etter aksjonen for 8-timersdagen i 1918. Den gang hadde Tranmæl sett aksjonen som «ei slags generalprøve på masseaksjon» og «ein test av aksjonsviljen eller radikalismen blant arbeidarane.» Denne testen hadde falt «negativt ut», slik lederne vurderte det, og Tranmæl og andre ledere ga uttrykk for skuffelse over aksjonen.⁸⁰ Utviklingen etter storstreiken ble også annerledes enn Tranmæl hadde håpet. Streiken hadde verken maktet å snu utviklingen eller å skape bedre grobunn for Fagopposisjonens idéer.

Konklusjon

Storstreiken ble satt i verk som et svar på arbeidskjøpernes angrep mot arbeidernes livsstandard. Når initiativet til kamp først var tatt, var reaksjonene forskjellige innen arbeiderbevegelsen og innen den faglige ledelsen. Hovedskillet — frontene var ikke helt klare — gikk mellom «den nye» og «den gamle retning» i synet på hvorvidt streiken var ønskelig eller ikke. Reformistene så stort sett kampen som uunnåelig ut fra hensynet til organisasjonen, men de så den ikke som ønskelig. Innen «den nye retning» stilte man seg

langt mer positiv til det å ta en kamp. Det hadde sin bakgrunn i troen på kampen som stimulerende og radikaliserende for arbeiderklassen.

Opplegget for kampen var et kompromiss utformet under kryssende press fra ulike grupper. Høyrefløyen i den faglige ledelsen ville ikke være med på å innlede noen «revolusjonær» kamp; venstrefløyen, Klassekampen og Ungdomsforbundet, ville ha generalstreik som ledd i en *politisk* og revolusjonær kamp. Samtidig hadde medlemmene forventninger til den nye ledelsen om at den ville gå til handling.

Vedtaket om storstreik ble godt mottatt av medlemmene, men venstrefløyen var langt fra fornøyd, og de nye lederne ble anklaget for å ha forrådt sine revolusjonære forpliktelser og for å ha lagt opp til en reformistisk streik.

Vi har imidlertid sett at den nye ledelsen, selv om den valgte samling om storstreik framfor å følge Klassekampens generalstreikkraft, neppe hadde gitt opp troen på å føre offensiv kamp. Tranmæl ville at selve streiken, som også han så primært som en forsvarskamp iverksatt for å hindre lønnsnedslag, skulle være et *utgangspunkt* for, et springbrett for videre aksjoner med sikte på å skaffe arbeiderne industriell kontroll.

Oppgjøret innen «den nye retning» var dermed ikke et resultat av at noen ville ha defensiv, andre offensiv kamp. Tvert imot må striden sees som et uttrykk for ulike syn på *hvordan* den offensive kamp skulle føres. Disse motsetningene bunnet trolig i ulike ideologier og ulike analyser av det eksisterende samfunn hos Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet.

Konkret kom disse motsetningene til å gi seg utslag i to ulike former for offensiv, en *direkte aksjonslinje* representert ved Tranmæl og Madsen, og en *generalstreiklinje* representert ved Klassekampen og Ungdomsforbundet. Den første innebar at arbeiderne *selv* skulle aksjonere på sine respektive arbeidsplasser, bl. a. ved bedriftsbesetninger. Bedriftsrådene eller arbeiderutvalgene skulle her ha en sentral rolle som organisert kamporgan. Helt vesentlig for Tranmæl og Madsen var det at de enkelte lokale aksjoner måtte iverksettes *på arbeidernes eget initiativ*. Hvorvidt det skulle utvikle seg til en offensiv og revolusjonær kamp, måtte stå og falle med arbeidernes egen innsats og kampvilje. Ledernes rolle skulle først og fremst være å samordne og tilrettelegge forholdene og agitere. Vi kan her vise til Fure som sier at forskjellen i «ideologiteori hadde klare konsekvenser i retning av forskjellige teorier om den rolle organisasjonens

lederskap skulle ha overfor arbeiderklassen. I Ungdomsforbundets strategi hadde partiets lederskap en aktiv rolle overfor massene ved at den skulle fungere som et instrument for å lede massene i den revolusjonære kamp. I Fagopposisjonens strategi hadde Fagorganisasjonens lederskap en positiv rolle ved at dens primære oppgave var å legge forholdene til rette for massenes egne revolusjonære utfoldelse.»⁸¹

Klassekampens generalstreiklinje ble fremmet ut fra ønsket om å gjøre kampen til en revolusjonær og *politisk* kamp, rettet mot myndighetene og det kapitalistiske statsapparat. Selve lønnskampen var også for Klassekampen og Ungdomsforbundet av underordnet betydning.

Både Tranmæl og Olaussen gikk inn for videre aksjoner i form av bedriftsbesetninger iverksatt av «revolusjonære» bedriftsråd. I synet på rådenes stilling og funksjon hersket det imidlertid stor uenighet. Tranmæl mente at rådene skulle kjempe for å utvide arbeidernes kontroll på den enkelte arbeidsplass. I den forstand skulle rådene føre faglig-økonomisk (ikke politisk) kamp. Mellom «slagene» skulle arbeiderne gjennom de samme rådene forvalte det som var vunnet. Rådene var m.a.o. tiltenkt en dobbel funksjon som kamp- og kontrollorganer. De skulle være *varige*.

Olaussen så bedriftsrådenes kamp som ledd i en *politisk* kamp, der motstanderen ikke først og fremst var den enkelte arbeidskjøper, men selve det politiske statsapparat. Skulle bedriftsbesetninger iverksatt av bedriftsrådene ramme *politisk*, måtte aksjonen være landsomfattende. Spontane og enkeltvise aksjoner ble avvist av Olaussen.

Lederne innen Fagopposisjonen — Tranmæl og Madsen først og fremst — som satt i sekretariatet som streikeledelse, hadde «revolusjonære» perspektiver på streiken, slik de selv oppfattet revolusjonsbegrepet. Ble så storstreiken en «revolusjonær» kamp? Svaret må bli nei. De offensive og «revolusjonære» perspektiver hadde vært knyttet til aksjoner som de håpet skulle utvikle seg *på grunnlag av* og *utover* selve lønnskampen. Disse aksjonene kom ikke, og dermed sto bare den faglige forsvarskampen igjen.

Tranmæls forventninger til arbeidernes vilje til å aksjonere ved direkte aksjon, ble ikke innfridd. Når Tranmæl senere slo inn på en mer reformistisk linje, må de erfaringene Tranmæl hadde fått etter aksjonen for 8-timersdagen og storstreiken, trolig trekkes inn som noe av forklaringen på at Tranmæl stilte seg mer åpen for andre framgangslinjer enn masseaksjonslinjen.

Noter

1. Artikkelen er skrevet på grunnlag av min hovedoppgave: «Den nye retning» og storstreiken i 1921». Oslo 1976.
2. Nærmere om «den nye retning»: Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie. 1. 1976, (artikkelen: Fagopposisjonen av 1911: av Jorunn Bjørgum).
3. Berge Furre: Norsk historie 1905–1940. Oslo 1971, s. 151.
4. Jorunn Bjørgum: Kriser og krisepolitikk i Norden under mellomkrigstiden. Møterapport fra nordisk historikermøte i Uppsala 1974, kap. VII: Krisen og arbeiderbevegelsen, s. 249.
5. Edvard Bull: Arbeiderklassen i norsk historie. Oslo 1947, s. 239.
6. Hans Fredrik Dahl: Norge mellom krigene. Oslo 1973, s. 54.
7. Jfr. Norges offisielle statistikk, VII, Arbeidslønninger 1920/21. Innledning s. 9.
8. Tall for arbeidsledigheten: Jfr. Ousland: Fagorganisasjonen i Norge. II, Oslo 1975, s. 196.
9. Om medlemsutviklingen: Jfr. Ousland. III s. 729 og LO's beretninger for årene 1918–1922, der utviklingen fra måned til måned står oppført.
10. Aarseth: «Den nye retning» og storstreiken i 1921.» Utrykt hovedoppg. Oslo 1976, s. 8–11.
11. se note 9.
12. Jfr. Knut Langfeldt: Moskvatesene i norsk politikk. Oslo 1972, s. 72.
13. Programmet står i Alfred Madsens: Programskrift for Den norske fagopposisjon, 1915. Sitatene i avsnittet er tatt fra programskriftet.
14. Langfeldt: Moskvatesene . . . , s. 87.
15. Norges sosialdemokratiske arbeiderparti, formelt stiftet 1. mars 1921.
16. Aarseth: «Den nye retning» . . . s. 29–32.
17. Forkortingen S-D står for «Social-Demokraten» som var DNA's hovedorgan. (senere Arbeiderbladet).
18. Alfred Madsen: Efter jernbanestreiken -, s. 16, (brosjyre).
19. I møtet 3. mai hadde 15 tillitsmenn ordet (utenom sekretariatet). Av disse var 9 innstilt på storkamp, 6 var mot eller stilte seg skeptisk til en slik kamp.
20. Oskar Ruud. Varamann til sentralstyret i Det sosialdemokratiske partiet.
21. Aarseth: «Den nye retning» . . . , s. 39, 40.
22. Fellesmøtet 3. mai.
23. Tranmæl overtok som redaktør av Social-Demokraten 10. mai 1921. Gjennom sine daglige ledere kommenterte han streiken.
24. Jfr. også Olaussen (red. Arvid G. Hansen) «Den Røde Ungdom i kamp og seier». Kr.a. 1923, s. 398.
25. Enkelte av Tranmæls uttalelser som Olaussen trakk fram, gir et tvetydig inntrykk av Tranmæls holdning. Jfr. Aarseth: «Den nye retning» . . . s. 55–56.
26. Se Odd-Bjørn Fure: Parlamentarisk eller revolusjonær strategi? Kontrast nr. 3, 1973, og Jorunn Bjørgum: Fagopposisjonen av 1911. Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie, 1, 1976, s. 82.
27. Brev fra Kyrre Grepp til Edv. Bull 13/3-21, der Tranmæls syn blir gjengitt. Brevet gjengitt hos Edvard Bull: Arbeiderklassen . . . , s. 268.
28. Jfr. note 9.
29. Bjørgum: Fagopposisjonen . . . , s. 88.

30. LO-kongressen 1917, dagsorden, s. 70. Gjengitt etter Bjørgum: Fagopposisjonen..., s. 89.
31. Se note 27.
32. Bjørgum: Fagopposisjonen..., s. 89.
33. Samme sted.
34. Fellesmøtet 3. mai.
35. Aarseth: «Den nye retning»..., vedlegg 4, s. 173.
36. LO-beretning 1921, s. 20.
37. Alfred Madsen: Programskrift..., s. 12-13.
38. Aarseth: «Den nye retning»..., s. 74.
39. Bjørgum: Fagopposisjonen..., s. 86.
40. St. forh. 7B 1921, s. 3353.
41. Odd-Bjørn Fure: Ideologiske hovedtendenser innen norsk, svensk og tysk arbeiderbevegelse. Sosiologisk institutt. Bergen 1971, s. 27.
42. Madsen: Etter jernbanestreiken, s. 16-17.
43. DNA's landsmøte 1921, protokoll, s. 59.
44. Samme, s. 61.
45. Samme, s. 59.
46. Bjørgum: Fagopposisjonen..., s. 93.
47. Fagopposisjonen utgjorde ingen homogen gruppe; mer «rene» syndikalistiske strømninger gjorde seg også gjeldende. For de mer «rene» syndikalistiske innen Fagopposisjonen sto generalstreiktanken muligens mer sentralt enn den gjorde for Tranmæl/Madsen-fløyen. Jfr. Edvard Bull: Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914, s. 99.
48. Dette materialet finnes i LO's saksarkiv, Storstreiken 1921.
49. Vi vet ikke det nøyaktige antall, men i den ene henvendelsen (fra Horten) het det at bare 101 av 800 ville følge streikeparolen, dvs. det dreide seg om store arbeidsplasser.
50. Saken ble behandlet spesielt i sekretariatet 12., 23. og 26. mai. Saken fikk et etterspill idet én av Jern- og Metallarbeiderforbundets tillitsmenn og medlem av representantskapet, Hans O. Høglund fra Kongsberg, fulgte flertallet av arbeiderne ved Kongsberg våpenfabrikk og fortsatte arbeidet under selve streiken. Dette førte til at han måtte forlate representantskapsmøtet 8. juni, da spørsmålet om avblåsning av storstreiken skulle avgjøres.
51. Forbundsformann Halvard Olsen hadde foreslått å unnta arbeiderne ved de militære verksteder. Forslaget var blitt forkastet mot 30 stemmer.
52. LO's saksarkiv. Storstreiken 1921.
53. Aarseth: «Den nye retning»..., s. 92-93.
54. Trolig kan også et femte krav medregnes her ettersom det var datert såpass tidlig som 27/5 og fordi det kom fra Bergen.
55. Furubotns navn sto under henvendelsen fra Bergen faglige samorganisasjon.
56. Lederen sto i det nummer av Klassekampen som kom ut 14. mai, men var tydeligvis skrevet før storstreikvedtaket var fattet.
57. Oppropet var vedtatt 20. mai, offentliggjort gjennom Klassekampen 28. mai.
58. Aarseth: «Den nye retning»..., s. 102-103.
59. Hans Heggum hadde stadig innlegg, artikler i Klassekampen. Sammen med Olaussen synes han å ha stått på venstrefløyen i Ungdomsforbundet.
60. Per Maurseth: Fra Moskvateser til Kristianiaforslag. Oslo 1972, s. 49.

61. Samme, s. 51.
62. Samme, s. 55.
63. Loven om arbeiderutvalg kom i 1920.
64. DNA's landsmøte 1920, protokoll, s. 76.
65. I en artikkel skrevet før streiken, men gjengitt i *Klassekampen* 4. juni, oppfordret Olaussen alle forbundets medlemmer om å kreve en slik generalordre fra ledelsen. Først i to lengre artikler etter streiken, 30. juli og 6. august, begrunnet han sitt syn på bedriftsrådene.
66. Jfr. Fagopposisjonens syn om å føre makten tilbake til medlemmene og troen på at revolusjonen i stor grad var avhengig av massenes selvaktivisering.
67. For nærmere opplysninger om selve streiken og forberedelsene til den: Ousland: *Fagorganisasjonen ...*, II, s. 34 ff.
Aarseth: «Den nye retning» ..., s. 119—122.
68. Sekretariatet hadde fått melding om at funksjonærene ved Holmenkollbanen hadde gjenopptatt arbeidet. (Foreningen ble ekskludert). Også ansatte ved Ekebergbanen hadde brutt streiken.
69. Inger Bjørnhaug: *Jernstreiken og arbeiderbevegelsen. En undersøkelse av jernstreiken 1923—24 og dens betydning for utviklinga av norsk arbeiderbevegelse*. Utrykt hovedoppg. Oslo 1975, kap. 1.
70. Alfred Skar: *Norsk Lokomotivmannsforbund gjennom 60 år. 1893—1953*, s. 226.
71. Jfr. note 68.
72. I *Social-Demokraten* 14. juli uttalte Tranmæl:
«Man regnet med, at selve streikesituationen skulde ha skapt en større kampstemning. Jernbane- og postfolk kunde da ha gaat ut som tredje opbud. Men disse forventninger slo ikke til.»
73. Aksel Zachariassen var formann i Ungdomsforbundet. Han overtok som redaktør av *Klassekampen mens Olaussen deltok på Kominterns 3. kongress i Moskva (22/6—12/7)*.
74. Representantskapsmøtet 8. juni.
75. Jfr. Aarseth: «Den nye retning» ..., s. 153.
76. Jfr. Bjørgum: *Norsk kjemisk industriarbeiderforbund 50 år*. Oslo 1973, kap. 1.
77. Fure: *Ideologiske ...*, s. 31.
78. Ousland: *Fagorganisasjonen ...*, II, s. 56.
79. Samme sted.
80. Jostein Nordvik: *Arbeidarrådbevegelsen i Norge 1917—1919*. Utrykt hovedoppg. Bergen 1974, s. 114—143.
81. Fure: *Parlamentarisk ...*, s. 76.